

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

NUMMER 5
MAJ

1993

Sønderjysk Månedsskrift

Udgivet af
Historisk
Samfund
for Sønderjylland

Abonnementspris
125 kr. årligt incl. moms
og forsendelse.

Enkeltnumre 15 kr. pr. stk.

Ekspedition:
Historisk Samfund
for Sønderjylland,
Sekretariat,
Haderslevvej 45,
6200 Aabenraa
tlf. 74 62 46 83.

Kontortid, ti.-to. kl. 9-13.

Redaktion:

Inge Adriansen,
Museet på
Sønderborg Slot
6400 Sønderborg

Carsten Porskrög
Rasmussen

Institut for Grænseregions-
forskning, Aabenraa

Henrik Fangel (ansv.)
Institut for sønderjysk
lokallhistorie
Haderslevvej 45
6200 Aabenraa

© Sønderjysk Månedsskrift
og forfatterne

Sønderjysk Månedsskrift
indtales på bånd, der kan
lånes på biblioteket

Sats/montage: Aabenraa Fotosats ApS
Tryk: P. E. Offset & Reklame A/S,
Varde

I dette nummer:

Skamlingsbanken 1843-1993 131
Den 18. maj 1993 er det 150 år siden det første møde på Skamlingsbanken blev holdt. Det markeres med en række artikler i dette nummer af Sønderjysk Månedsskrift.

Folkefesterne på Skamlingsbanken 1843-1859 132
Hans Schultz Hansen, Aabenraa, fortæller om baggrunden for det første møde på Skamlingsbanken den 18. maj 1843 og om de mænd, der talte her og ved de følgende møder.

Fester og mindesmærker på Skamlingsbanken efter 1864 142
Inge Adriansen, Sønderborg, fortæller om de mindesten, der rejstes på Skamlingsbanken efter 1864, og om møder i tiden 1884-1919.

Skamlingsbanken 1920-43 148
Henrik Fangel omtaler møderne efter 1920 frem til 100-års jubilæet i 1943.

Mindesmærket for modstandsbevægelsens faldne 152
Et stort møde på Skamlingsbanken den 25. juni 1945 førte frem til rejsningen af et mindesmærke for de faldne modstandsfolk. Herom beretter Inge Adriansen, Sønderborg.

Set og sket i Sønderjylland. Grænselandskronik 155
Jens Blohm Poulsen, Aabenraa, fortæller om noget af det, der hændte i Sønderjylland i januar kvartal 1993.

Det sker - på nordslesvigske museer 164
Arrangementer på landsdelens museer - og en præsentation af Skærbækegnens Museum.

Bognyt 166

Bagsiden om forsiden: Skamlingsbankestøtten 168
Henrik Fangel, Aabenraa, fortæller Skamlingsbanke-støttens historie - rejst i 1863, sprængt af preusserne i 1864, genrejst i 1866 og stadig et nationalt symbol.

Forsidebilledet viser støtten på toppen af Skamlingsbanken med flagstangen og flaget, der kan ses vidt omkring. At der her - på et privat ejet sted - flages med splitflag er usædvanligt. Tilladelsen hertil blev givet af kong Christian 9. i 1891. Om støttens historie fortæller Henrik Fangel på bagsiden, side 168. Postkort i Historiske Samlinger, Aabenraa.

Skamlingsbankestøtten på den 113 meter høje banke ses vidt omkring. På de nederste stenblokke er indhugget navnene på 18 personer, som virkede for »den danske sag«, især i 1830'erne og 1840'erne. På de to sider her ses bl. a. navnene på de to stænderdeputerede, gårdejer Nis Lorenzen fra Lillholt ved Haderslev, og købmand Peter Hiort Lorenzen, Haderslev, samt professor Chr. Paulsen. På den nederste blok er indhugget »Sprængt af preusserne 21. marts 1864. Rejst igjen i Mai 1866.« Fot. 1993 i Historiske Samlinger, Aabenraa.

Skamlingsbanken 1843-1993

Skamlingsbanken, det 113 meter høje bakkedrag sydøst for Kolding tæt ved Lillebælt, er et af vore store nationale og folkelige samlings- og mindesteder. Skamlingsbankens historie er knyttet nært sammen med det nationale og folkelige gennembrud, som det danske folk oplevede ved midten af 1800-årene. Den 18. maj 1843 fandt det første store nationale møde på Skamlingsbanken sted.

Om baggrunden for det nationale gennembrud, om dets forløb og om de mænd, som var de bærende kræfter og

trådte frem som talere på Skamlingsbanken, fortæller Hans Schultz Hansen, Aabenraa.

På Skamlingsbanken er rejst en række mindsten for nogle af disse mænd. Inge Adriansen, Sønderborg, fortæller om stene, der blev rejst fra 1884 til 1921, og om de sammenkomster, der blev holdt i forbindelse hermed som en videreførelse af de store fester, før grænsen i 1864 blev trukket lige syd for Skamlingsbanken.

Også efter at grænsen i 1920 rykkede

imod syd, mødtes man på Skamlingsbanken, og især de nationale fester i 1930erne blev stærke nationale manifestationer, under indtryk af den nye trussel fra syd. Herom beretter Henrik Fangel, Aabenraa, mens Inge Adriansen til slut beretter om den nye symbolværdi, Skamlingsbanken fik i 1945, da modstandsbevægelsen i Syd- og Sønderjylland holdt sin store mindefest her og senere rejste et klokketårn som et minde om de faldne modstandsfolk fra besættelsesårene

Henrik Fangel fortæller på bagsiden historien om Skamlingsbankestøttens rejsning, dens sprængning af tyskerne i 1864 og genrejsningen i 1866 som et endnu stærkere symbol på danskheden, end før den blev sprængt.

Den 18. maj 1993 - på 150-årsdagen for det første møde - festes der igen på Skamlingsbanken. Festen indledes kl. 14 og vil som tidligere og som det er skik, når danske mødes til fest, veksle mellem tale og sang.

Folkefesterne på Skamlingsbanken 1843-1859

Af HANS SCHULTZ HANSEN

»Folkeånd« og »folkevækkelse«
Skamlingsbanken er symbolet på den moderne danske nationalfølelses gennembrud i Sønderjylland. Her findes mindesmærker for de mænd, der stod i første linje i den danske bevægelses første tid i 1840'erne. Historikeren Peter Lauridsen satte i begyndelsen af vort århundrede de samme mænd et litterært monument med ottebindsværket »Da Sønderjylland vaagnede«. Titlen afspejler Lauridsens syn på, hvad der var sket: Efter mere end 600 års søvn siden Danmarks guldalder i Valdemarstiden var den danske »folkeånd« hos menigmand i grænselandet genvågnet til ny dåd for at afkaste det tyske åg, den oprindelig danske landsdel så længe havde våndet sig under.

Lauridsens fortolkning har været sejlivet, vel fordi den passer som fod i hose til nationalismens opfattelse af sig selv. Historieforskningen har siden påvist, at

den moderne nationalfølelse ikke er noget almenmenneskeligt instinkt. Den er en forestilling - en ideologi -, som blev skabt i Tyskland i slutningen af 1700-tallet. Filosofen J. G. Herder fremhævede, at det ikke var fyrstedynastierne, men sproget, kulturen og i det hele taget den fælles levevis, som bandt en befolkning sammen. Disse fænomener var de ydre udtryk for en dybereliggende »folkeånd« eller »folkesjæl«, som ethvert folk havde fået givet af Gud. Derfor var det folkenes ret selv at bestemme og styre deres anliggender i frihed for fremmed indblanding. Herders tanker fik en vældig betydning for Europas udvikling såvel i 1800-tallet som i vort århundrede - og har det stadig.

De nationale pionerer

Det nye ved nationalismen var ikke, at der var forskel på nationaliteterne, men den politiske konsekvens, som skulle

I 1912 rejstes et mindesmærke for Chr. Flor (1792-1875) på Skamling. Det er udført i granit med en portrætmedaljon og et skjold af bronze med et vers af Carl Ploug, hvori Flors indsats for modersmålet berømmes:

Vort Modersmaal han elsked,
hun var hans Ungdomsbrud.
For hendes Ret og Ære
at væрге drog han ud.
Hvor mest hun blev forhaanet
og trampet under Fod
han hendes Ros forkyndte
med frit og frejdigt Mod.

drages af denne forskel, nemlig at hver nationalitet skulle danne sin egen stat. Før Napoleonskrigene var der næppe nogen, som tvivlede på, at danske og tyske kunne leve sammen i en fælles stat med den danske konge som overhoved. Først efter Danmarks nederlag i 1814 med tabet af Norge blev helstatstanken anfægtet. Professorerne Dahlmann og Falck i Kiel blev da inspireret af den tyske enheds- og frihedsbevægelse og dannelsen af Det tyske Forbund i 1815. På basis af det slesvig-holstenske ridderskabs århundredgamle privilegier formulerede de den moderne slesvig-holstenske statsteori om en fri, liberal forfatning, der ikke alene skulle gælde i Holsten, som fra begyndelsen var tilsluttet Det Tyske Forbund, men også i Slesvig.

Den danske nationalfølelse i Slesvig udsprang af den samme ideologiske kilde. Flensborgeren Chr. Paulsen tilbragte sine skole- og studieår i Tyskland, og her udformede han sine tanker om at gøre det danske sprog i Slesvig ligeberettiget med tysk. Tysk var rettens og forvaltningens sprog overalt i hertugdømmet, uanset befolkningens sprog i Nordslesvig og et godt stykke ned i Syd-

slesvig var dansk (sønderjysk). I Sydslesvig såvel som i købstæderne var tysk endvidere kirke- og skolesprog. Sit eget tyske sprog skiftede Paulsen i 1820 ud med dansk.

Paulsen blev i 1825 juraprofessor ved universitetet i Kiel. Året efter fik Chr. Flor overdraget lærestolen i dansk. Flor bragte den nationale tanke med sig fra Danmark. I begyndelsen af 1830'erne blev Flor stærkt påvirket af N. F. S. Grundtvig, som frem for nogen gav den nationale idé sit selvstændige dansk-nordiske præg.

Den nationale agitation begynder

Både den slesvig-holstenske og den slesvigsk-danske nationalfølelse udvikledes altså blandt akademikere i Kiel. Og ud over disse snævre cirkler nåede den mo-

derne nationalisme ikke før op i 1830'erne. Med stænderforsamlingernes indførelse i det danske monarki i 1834 blev byernes borgere og de pænt velstillede bønder for første gang under enevælden inddraget i statens styre. Derfor blev menigmands tilslutning til den nationale idé nødvendig. Med undtagelse af Flensborg sluttede borgerskabet sig gennemgående til de studerede embedsmænds ønske om størst mulig selvstændighed til et forenet, liberalt Slesvig-Holsten. Bondestanden var derimod tilbageholdende med at tage stilling til forfatningsspørgsmålet og det nationale spørgsmål. Det var andre og mere konkrete ting, som optog bønderne: en nedsettelse af skatterne og en mere retfærdig fordeling af dem, ophævelse af godsvejernes jagtret på bondejorden, almindelig værnepligt osv. Kravet om en moderne demokratisk forfatning stred mod deres dybe loyalitet overfor den enevældige konge. Den nationale ideologi stod de mindst lige så fremmede over for. Den gruppeidentitet, de kendte, var lokalpatriotismen.

Alligevel tog de nationale pionerer på begge sider fat på at påvirke bønderne. Flor og Paulsen overtalte således de dansktalende bønders repræsentanter i stændersalen til at rejse kravet om indførelse af dansk rets- og administrationsprog i Nordslesvig. For at støtte sprogsagen blev en dansk presse i Slesvig skabt. Fra Haderslev meldte bogbinder Niels Chr. Nissen og urtekræmmer Peter Chr. Koch sig under Flors og Paulsens fane. Nissen døde tidligt, men Koch blev i 1838 udgiver og redaktør af det nye dansksprogede ugeblad »Dannevirke«. I 1839 fik Aabenraa sit dansksindede ugeblad, det første år skrevet på tysk, men fra 1840 på dansk. Udgiver var den invalide urmager Frederik Fischer. 1840 begyndte en tyskskrevet, men danskorienteret avis i Flensborg.

I de sidste år af 1830'erne var en dansk national bevægelse i Nordslesvig altså i støbeformen. Allerede i 1840 nåede den et vigtigt mål. Den 14. maj lod kong Christian VIII udsende en forordning, som indførte dansk som rets- og forvaltningsprog, hvor kirke- og skolesproget var dansk, dvs. i Nordslesvigs landdistrikter. Kampen for det danske sprogs ligeberettigelse gik imidlertid videre. Den kulturelle front blev udbygget med sognebogsamlinger med dansk litteratur, som mange steder opnåede stor søgning. På den politiske front blev vilkårene hårdere. Slesvig-holstenerne kunne ikke længere omgås sprogsørgsmålet ud fra en praktisk synsvinkel, men så det nu som en trussel mod deres ønsker om et selvstændigt Slesvig-Holsten. De allierede sig med den stærkt konservative augustenburgske hertug, som havde rejst krav om arveret til hertugværdigheden over Slesvig og Holsten, dersom den oldenburgske kongeslægt uddøde med kronprins Frederik (VII.). Denne alliance var medvirkende til den reformivrige Haderslev-købmand Peter Hiort Lorenzens brud med sine hidtidige liberale slesvig-holstenske partifæller og hans tilslutning til den danske bevægelse. Nationalismen vandt samtidig stærkt frem i borgerskabet i Tyskland og i Danmark. Begge steder blev de liberale national-liberale. I Danmark proklamerede de »Danmark til Ejderen« som modstykke til slesvig-holstenernes krav om et udelt Slesvig-Holsten til Kongeåen. Begge parter gjorde dermed krav på hele hertugdømmet Slesvig for sig.

Peter Hiort Lorenzens danske tale og festen i Sommersted

En begivenhed i 1842 bidrog særligt til at skærpe de nationale modsætninger. Den 11. november begik Peter Hiort Lorenzen i stændersalen den uhørte provokation at tale dansk og vedblive at

I 1858 udkom det store billedværk »Danmark fremstillet i Billeder« med litografiske prospekter fra hele Danmark med Sønderjylland. Udsigten fra Skamlingsbanken, med Lillebælt i baggrunden, er med i dette værk, et udtryk for, at Skamlingsbankens nationale symbolværdi nu var klart fastslået - på linje med f. eks. Danevirke-volden, som også er med i dette billedværk.

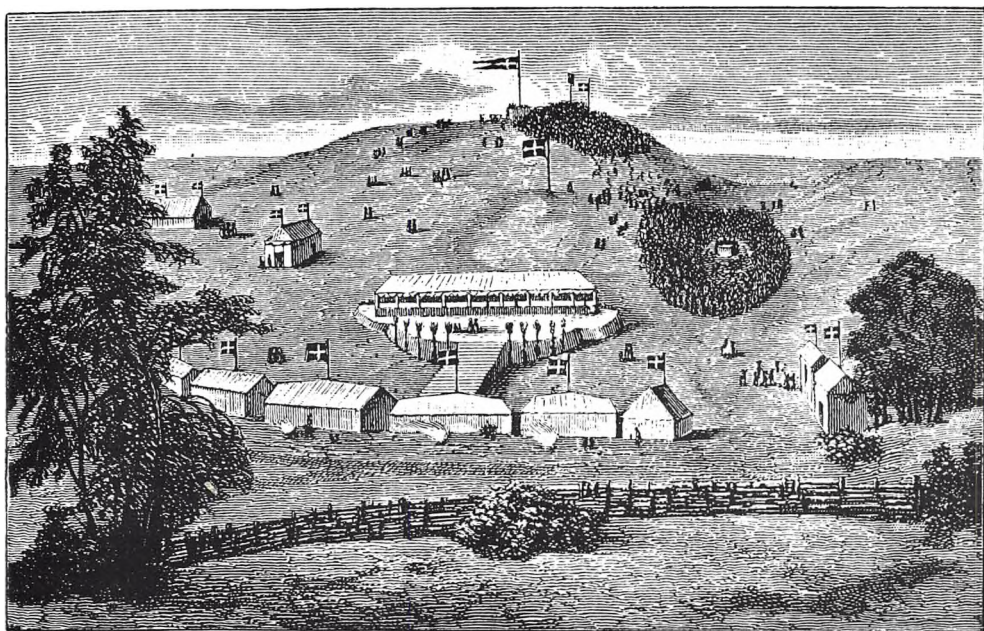
tale dansk. Dermed ville han tvinge kongen til yderligere at fremme det danske sprogs ligeberettigelse med tysk, og samtidig ønskede han at mobilisere den offentlige mening nord for Kongeåen for den danske sag i Slesvig. Reaktionen blev kraftige. Pressen tog lidenskabeligt stilling, og der samledes underskrifter for eller imod Peter Hiort Lorenzen. Et helt nyt middel i agitationen blev taget i anvendelse - de nationale folkemøder.

For at hylde Hiort Lorenzen besluttede flere sognefogder med I. Jochumsen fra Kabdrup i spidsen at arrangere en fest. Den praktiske forberedelse varetog den unge Sommersted-bonde Laurids Skau. Da ingen kroværter i Haderslev ville eller turde lægge lokaler til, blev

festen afholdt i kroen i Skaus hjemby den 21. februar 1843. Det blev det første danske, nationale møde i Sønderjylland. Her takkede om ved 100 bønder og andet godtfolk Hiort Lorenzen. Blandt de mange skåltaler gjorde det »løftets bæger«, som Laurids Skau talte om efter Flors manuskript, nok det største indtryk. Skau fik de forsamlede til at skåle på, at de ville mødes igen til en lignende fest, inden der var gået tre år.

Festens kulmination indtraf umiddelbart efter Skaus tale. I »Dannevirkes« referat hedder det: »Af det foregående tog H. J. Staal af Tårning Mølle anledning til at underrette forsamlingen om, at der i disse dage var åbnet glædelige udsigter til, at vi ikke alene ville finde en

skøn anledning til atter at forsamles inden tre år, men endog inden tre måneder. Dette forklarede han til selskabets overordentlige overraskelse således: nogle patriotisksindede mænd i hans egn havde besluttet, hvert år at højtidelig holde den 14. maj som folkefest i anledning af sprogreskriptets udstedelse. Som et passende forsamlingssted havde man udset Skamlingsbanke, det højeste punkt (726 fod) i hertugdømmet Slesvig, og man havde til den ende allerede ved kontrakt tilkøbt sig bjergets højeste punkt, udgørende 7 tønder land. Taleren håbede, at denne sag ville finde forsamlingens bifald og understøttelse til fremtidig udførelse, og at man herpå ville tømme en skål. Dette skete under ubeskrivelig jubel og hurraråb«. Købet af Skamlingsbanken og festplanerne var dog ikke en overraskelse for alle deltagere. Sandsynligvis var Hiort Lorenzen og Peter Chr. Koch ideens ophavsmænd.

Det første Skamlingsbankemøde 1843

Da den 14. maj var en søndag og de følgende dage markedsdage i Haderslev og Kolding, blev folkefesten fastsat til torsdag den 18. maj. Festen begyndte allerede ved solopgang, men kom først rigtig i gang, da militærmusikken fra Fredericia nåede frem. Kort før middag var ca. 6000 mennesker forsamlet for at høre talerne. Den første blev holdt af den da kun 25 år gamle Laurids Skau. Han havde de naturlige talegaver, som både Flor og Hiort Lorenzen savnede, og det var derfor en fornuftig arbejdsdeling, at han holdt den tale, som den dannede og politisk mere drevne professor havde skrevet.

Laurids Skau talte især til den slesvigske bondestands selvfølelse og sagde om modstanderne: »De vil vænne os til, at vi skal skamme os ved vort modersmål, og se at skjule dette for verdens øjne, og at sætte en ære i at tale et andet sprog, eller dog efterabe det så godt vi kan. Kan de

Et træsnit fra et samtidigt litografi viser festen på Skamlingsbanken den 18. maj 1843. Talerstolen var på bankens top, mens dansepladsen og teltet, hvor spisningen foregik lå lidt længere nede. Nederst var der telte til skiveskydning og anden underholdning. Efter Skamlingsbanken 1843-1943, s. 65.

Laurids Skau (1817-1864) var kun 25 år, da han i 1843 holdt sin store tale på Skamlingsbanken. På den mindstøtte, der rejstes for ham på Skamlingsbanken i 1893, er anbragt en bronzemedaljon, udført af billedhuggeren H. V. Bissen. Dette portræt viser Laurids Skau som ældre. Fot. 1993, i Historiske Samlinger, Aabenraa.

først få os alle til den tro, så har de bundet munden på os, bundet tanken og viljen og hænderne på os, så kan de få os til det tåbeligste og forkerreste af verden. Og vi tør desværre ikke nægte, at en sådan hunde-æresfølelse - jeg kalder den således, for hunde kan også vænnes til, på deres herres befaling, at skamme sig eller føle sig stolte af hvad det skal være - at en sådan hunde-æresfølelse har rodfæstet sig hos mange her i landet. Det kommer af, at forfængelighed og falsk æresfølelse let kan indpodes alle, selv de usleste mennesker, men det er kun få, som af naturen har fået selvstændighed og ægte æresfølelse. Men sprogreskriptet af 14. maj 1840 giver et bedre lys om, hvad der er den sande ære, og de, som hidtil har sat deres stolthed i at følge i halen på deres overmænd, vil vel efterhånden komme til at erkende, at det er hæderligere at gå i spidsen for deres ligemænd, og mindes, at slesvigernes våben ikke er en abekat, men en løve.

Reskriptet af 14. maj 1840 ophævede som ved et tryllesag den fornedrelsesstand, hvori det nordslesvigske folk i århundredere havde været lænkebundet«.

Skaus tale vakte opsigt viden om og betød hans gennembrud som folketaler. Hans tale stillede de andre i skyggen, også kammerråd J. C. Drewsens takketale til Hiort Lorenzen, der fik overrakt et sølvdrikkehorn for sin indsats i stændersalen. Efter en middagspause holdt degn Kloster fra Sommersted en lang tale, og derefter blev der taget fat på festens mere underholdende del med skiveskydning, musik og dans. Dengang som siden havde arrangørerne af nationale fester og møder en sikker fornemmelse for, hvad der var nødvendigt for at vinde de store skarers deltagelse. Klokkeren ni om aftenen blev der tændt festblus, og et sangkor under ledelse af Koch sang. Også denne del af festen foregik i god ro og orden. Festen blev en ubetinget succes.

Ved festen på Skamlingsbanken den 18. maj 1843 fik købmand Peter Hiort Lorenzen, Haderslev, overrakt et sølvdrinkehorn som tak for hans indsats i den slesvigske stænderforsamling den 11. november 1842. Hornet var blevet til ved indsamling af bidrag over hele Danmark og blev overrakt af kammerråd J. C. Drewsen, der var en af den danske liberalismes førende politikere. På drikkehornet stod bl. a. ordene: »Han vedblev at tale dansk«. Drikkehornet står i dag på Det nationalhistoriske Museum på Frederiksborg. Fot. i Haderslev Museum.

På modsatte side:

Møllepladsen 5 i Haderslev ejedes af gæstgiver J. F. Scroeter, Peter Hiort Lorenzens svigerfar. Her stiftedes den 12. juni 1843 »Den slesvigske Forening«, der blev de dansksindede nordslesvigske bønders første nationale forening. Fot. ca. 1890 i Haderslev byhistoriske arkiv.

»Den slesvigske Forening« stiftes

Det var også Hiort Lorenzen og Koch, som stod bag dannelsen af den første danske nationale organisation i Sønderjylland - »Den slesvigske Forening«. Som ved Skamlingsbankefesten valgte de at forblive i baggrunden og overtalte i stedet nogle ansete bønder til at stå som indbydere. De to initiativtagere var udmærket klare over, at folk i almindelighed stod meget tøvende over for de stridende nationale parter, og med nogle bønder i spidsen ville foreningen også tage sig mere uskyldig ud i myndighedernes øjne.

Med noget besvær lykkedes det at samle 25 bønder til det stiftende møde den 12. juni 1843 og få dem overtalt til at sætte deres navne under indbydelsesoprábet. Det var gårdejer og sandemand Hans Nissen fra Hammelev, som på

mødet bragte sagen over det døde punkt, og derfor var det naturligt at vælge ham som formand. Som kasserer valgtes gård-ejer og sognefoged Nis Steffensen fra samme by, mens den veltalende Laurids Skau blev sekretær.

Den umiddelbare anledning til »Den slesvigske Forening« var, at der i København var dannet en indsamlingskomité for oprettelsen af danske undervisningsanstalter i Nordslesvig. Det kaldte på en lokal organisation. Som det hed i opråbet: »Men imedens vore mange brødre i kongeriget således iler os til hjælp i vor åndelige trang, må vi ikke selv lægge hænderne i skødet; vi vil ellers miste den agtelse, den kærlighed og den bistand, vi modtager, og hjemfalde til vankundighed og verdens foragt«. Men de to bagmænd havde videregående planer. Foreningen skulle også virke til fol-

kets gavn ved at foranstalte underskriftindsamlinger og sende deputationer til kongen, altså påtage sig en direkte politisk rolle.

For at øge tilslutningen til »Den slesvigske Forening« blev der på kong Christian VII's fødselsdag den 18. september 1843 afholdt et folkemøde i Gram slots-park med omkring et tusind deltagere. Laurids Skau appellerede her til de kongetro nordslesvigere om at slutte op om foreningen. I alt indtrådte i årene 1843-47 knap 500 nordslesvigere i »Den slesvigske Forening«, mest fra Haderslev østeramt og Røddingegnen. Langt de fleste var bønder (gårdmænd 73 %, husmænd 7 %).

»Den slesvigske Forening« kom imidlertid ikke til at spille den rolle, stifterne havde håbet. Da kong Christian VIII den 29. marts 1844 langt om længe traf en

beslutning om det danske sprogs stilling i den slesvigske stændersal, gik den Peter Hiort Lorenzen imod. Kun de deputerede, som vitterligt ikke kunne tale tysk, måtte bruge det danske sprog. Hiort Lorenzen og Skau lod »Den slesvigske Forening« føre an i protesten herimod. Da indbydelsen til Skamlingsbankefesten i 1844 udgik, fastslog foreningens ledere bittert: »I år kan man ved Skamlingsbankefesten endnu måske tale dansk; Gud alene ved, om det kan ske ad åre«.

Det andet Skamlingsbankemøde 1844

Den anden folkefest på Skamlingsbanken fandt sted den 4. juli. Da den danske sprogsag ikke havde nogen fremgang at fejre, havde den liberale Hiort Lorenzen valgt den amerikanske frihedsdag i stedet for årsdagen for sprogreskriptet af

1840. Der deltog ca. 9.000 mennesker i festen (Laurids Skau mente 12.000). Igen var Laurids Skau den første taler. Han talte mod sprogreskriptet af 29. marts 1844. Fra slesvigsk side talte endvidere professor Chr. Paulsen og Peter Hiort Lorenzen.

Det andet Skamlingsbankemødes betydning lå især i sammenknytningen mellem den danske bevægelse i Slesvig og i kongeriget. Det understregedes af de mange talere nordfra, hvor Grundtvig var den første. Dette år gjorde hans tale det største indtryk. I sit særegne mytologiske sprog talte han især om den planlagte højskole i Rødding: »Men skal denne »Tungernes trætte« [sprogkampen] avle sådan en glimrende sejr for den danske tunge, med nordens kæmpeånd, da er åbenbar en »højskole« nødvendig, men ingen latinsk højskole, hvor man kun lærer at fordrive fædreneånden og at radbrække modersmålet, nej en »dansk højskole«, hvor Nordens ånd, på modersmålet, og med det, hersker uindskrænket ... Derfor, slesvigske dannemænd, fuldend standhaftigt, hvad I har kækt begyndt. Rejs en højskole i Eders midte, som er Skamlingsbanken, er dannemænds forsamling her, Eders fædres storværk og gamle Danmark værdig, en højskole, hvis danskhed man, med Hejmdals øjne, kan se hundrede mile borte, en højskole endelig, der kan hjemle sig navn af Hejmdals klanghorn, der høres over al verden«.

Udover Grundtvig talte danske nationalliberale ledere som Orla Lehmann og Carl Ploug samt forfatteren M. A. Goldschmidt, der indledte med at spørge: »Jeg er en jøde, hvad vil jeg imellem jer?«. Svaret gav han selv: »Å jo, det er netop rigtigt, at jeg er imellem jer; thi I er allesammen jøder, ja I er endog mere jøder end jeg! Thi jøderne bliver kun forhåned og trykkede i fremmed land, men I bliver det i eders eget.« Festen

sluttede med taler af gårdejer P. Kr. Lund fra Kjelstrup og teologen Nis Hanssen (Bondesøn).

Få dage efter Skamlingsbankefesten forbød regeringen »Den slesvigske Forening«. Hans Nissen og Laurids Skau blev tiltalt og en kommission nedsat til at undersøge deres og foreningens forhold.

Det afholdt ikke de danske ledere fra at vise deres uvilje mod kongen ved demonstrativt at fejre kronprins Frederiks fødselsdag den 6. oktober 1844 på Fjellumhøj ved Nustrup. Her hørte 2500-3000 mennesker på Laurids Skau og andre talere. Men »Den slesvigske Forening«s virksomhed var lammet indtil januar 1845, hvor kongen bestemte sig til at lade nåde gå for ret. Selv om sagen fik en lykkelig udgang, genvandt »Den slesvigske Forening« imidlertid aldrig sin betydning fra 1843-44. Medlems-tilgangen svigtede, og foreningen koncentrerede sig om at støtte højskolen i Rødding, der var åbnet den 7. november 1844. Med Peter Hiort Lorenzens død i marts 1845 mistede den danske bevægelse tillige sin dynamiske kraft fra årene 1842-44.

Skamlingsbankemøderne 1845-59

Midten af 1840'erne var snarere den slesvig-holstenske bevægelses tid. Også den arrangerede folkefester. Fællesspisningerne i Sønder Brarup og Haddeby kro i april-maj 1843 samlede flere hundreder, og folkefesten den 12. juli i »Hundeklemmen« vest for Aabenraa havde en tilslutning, der næppe stod meget tilbage for den første Skamlingsbankefest. Senere i 1843 holdtes en mindre fest i Tønder, og året efter gik det løs med slesvig-holstenske folkefester i Slesvig og Rendsborg og i Bredsted, hvor man havde held til at vinde mange nordfriserne for slesvig-holstenismen. Kulminationen var sangerfesten i Slesvig samme år. I 1845

stiftedes på Haderslevvegnen »Den slesvig-holstenske patriotiske Forening« som en konkurrent til »Den slesvigske Forening«.

De to bevægelers folkemøder og foreningsdannelse forløb ret parallelt og viser, at den nationale agitation siden ca. 1840 havde bragt den nationale tanke ud af akademikernes studerekamre, så den ved midten af 1840'erne havde slået rod i ikke ubetydelige dele af befolkningen. Der var imidlertid langt til et varigt folkeligt gennembrud for nationalismen. Her rakte presse, folkefester og foreninger ikke til. Det har nok medvirket til, at Skamlingsbankemøderne i 1845, 1846 og 1847 for eftertiden er kommet til at stå i skyggen af de to første møder. Tilslutningen var ellers fortsat stor. Tilhørertallet i 1845 anslås til ca. 9.000, året efter var ca. 7.000 mødt frem og i 1847 omkring 10.000. Men festerne havde ikke samme »vækkelsespræg« over sig som i 1843 og 1844; de var ved at blive rutine. Dertil kom, at den dansk-tyske strid om Slesvig skiftede plan fra det kulturelle til det storpolitiske, da arvefølgespørgsmålet kom i centrum. Med »Det åbne Brev« afviste kongen i 1846 den augustenburgske hertugs arvekrav og dermed den slesvig-holstenske bevægelses selvstændighedskrav. Det fik den danske bevægelse til i den første del af 1847 at takke kongen i en »folkeadresse« med 3.920 underskrifter. Det var den største tilslutning til en dansk underskriftindsamling før Treårskrigen, men det svarede dog rundt regnet kun til, at en tiendedel af nordslesvigerne sluttede op om den danske bevægelse. Den slesvig-holstenske bevægelses tilslutning i Nordslesvig var formentlig endnu mindre. Begge parters ihærdige nationale agitation havde trods alt kun formålet at overbevise et mindretal om det selvindlysende i den nationale idé.

Men udefra kommende omvæltning-

ger sørgede snart for en øget national mobilisering. For den danske bevægelse blev det afgørende, at slesvig-holstenismen i marts 1848 i de kongetro og statsbevarende nordslesvigeres øjne kom til at stå som en revolutionær bevægelse. De danske protestadresser mod Slesvigs indlemmelse i Det tyske Forbund opnåede nu underskrifter fra en lille tredjedel af nordslesvigerne. Der blev dannet lokale danske foreninger: »Harmonien« i Haderslev, »Frederiksklubben« i Aabenraa og »Den slesvigske Forening« [af 1849] i Flensborg og flere steder på landet.

Da Treårskrigen i 1850 hørte op og slesvig-holstenismen foreløbig var sat ud af spillet, viste det sig imidlertid atter, at befolkningens interesse for det nationale var begrænset. Den danske sags fremme blev nu lagt i hænderne på de nationalliberale akademikere, som nordfra kom til landsdelen for at erstatte de bortdragne eller afskedigede slesvig-holstenske præster, læger, advokater og civile embedsmænd. Folkelige ledere som Koch, Fischer og Flor blev skubbet til side, mens Laurids Skau fuldbyrdede sin forvandling fra bonde til borger ved at blive amtsforvalter. Det sås på Skamlingsbankemøderne. Ved festerne i årene 1851-53, 1856 og 1859 var de fleste af talerne præster eller andre embedsmænd. Tilslutningen lå en del under tiden før 1848, og stemningen fra 1843 og 1844 blev slet ikke nået. Mødernes politiske betydning var minimal. Slesvigs skæbne var ikke længere et spørgsmål om befolkningens stillingtagen, men om stormagternes vilje.

Litt.: Sønderjyllands Historie IV. Hans Schultz Hansen: Den danske bevægelse i Sønderjylland ca. 1838-50 (Historie. Ny række 18.3, 1990). Jacob Petersen: Skamlingsbanken 1843-1943 (1943). H. V. Gregersen: Laurids Skaus Livsroman (1992).

I 1868 opførtes en restaurationspavillon på Skamlingsbanken, lidt nedenfor støtten. Den blev i 1897 udvidet med en træpavillon (yderst til venstre), som nogle år senere forsynedes med et tårn. I 1927 erstattedes restaurationspavillonen af en ny bygning, og i 1940 afløstes den gamle træpavillon af den nuværende store sal. Til højre mindesmærket for Laurids Skau. Fot. ca. 1900, Carl C. Biehl, Gråsten i Historiske Samlinger Aabenraa.

Fester og mindesmærker på Skamlingsbanken efter 1864

Af INGE ADRIANSEN

Efter 1864 blev den nye Kongeågrænse trukket et stykke syd for Kolding, således at otte sønderjyske sogne blev danske. Herved kom Skamlingsbanken til at ligge i kongeriget, mens hele dens naturlige bagland kom under preussisk styre. Dette forhold er forklaringen på de næste tyve års tavshed omkring det nationale mødested.

Der var ikke noget at fejre på Skamlingsbanken, når Sønderjylland var under tysk herredømme, og ingen grund til sprogfester, når skolevæsenet i Sønderjylland blev halvt tysksproget i 1878 og helt tysksproget i 1888 (undtagen i religionstimerne). Bestyrelsen for Skamlingsbanken samlede sig om at få det ret

vindomsuste område smukt tilplantet, at få vejforholdene udbedret og drikkevandsforsyningen i orden samt at få opført en pavillon. Men først af alt sørgede bestyrelsen for at få den store granitstøtte genrejst, således som det fortælles om på bagsiden. Her omtales også, hvorledes man på Orla Lehmanns råd afstod fra at holde en indvielsesfest, da støtten i 1866 igen stod på den plads, hvor den var rejst i efteråret 1863.

Først i 1884 var der en sammenkomst på Skamlingsbanken, og initiativet var ikke taget af bestyrelsen. Det kom fra en række nordiske højskolefolk, der ville rejse et mindesmærke for Grundtvig. Skamlingsbanke-selskabet tog med en

Mindesmærket for Grundtvig fra 1884 er udført i granit og bærer indskriften: »Nikolai Frederik Severin Grundtvigs Minde - 4. Juli 1844 - 4. Juli 1894 - Svenske og norske Folkehøiskoler reiste denne Sten.« Det er den første og den mindst markante mindesten på Skamling. Fot. 1993 i Historiske Samlinger, Aabenraa.

vis nølen imod tilbuddet om en mindesten og understregede, at afsløringen skulle finde sted i stilhed uden offentlig indbydelse i dagbladene. Alligevel samledes der 1500 mennesker, især fra højskolekredse. De kom uventet til at opleve, hvorledes politiske og folkelige elementer stødte sammen i det nationale begreb:

Efter afsløringen af mindestenen holdt formanden for Skamlingsbanke-selskabet, S. P. Raben, en takketale, der må have skurret slemt i ørene på en del af de fremmødte højskolefolk. Raben, der var ivrig højremand, udtrykte sin dybe bekymring over manglende forsvarsbevilgninger og fandt det sørgeligt, at sam-

fundsopløsende partier havde fremgang og havde fast sæde i rigsdagen. Disse betragtninger blev imødegået af digteren Hostrup, der tog Grundtvig til indtægt for sit eget ønske om større social lighed i det danske folk. Den hårde forfatningskamp, der kendetegnede perioden frem til systemskiftet, satte således også sit umiskendelige spor ved dette og senere møder på Skamlingsbanken.

Dette møde efterfulgtes af en række lignende i de næste to årtier, hvor banken efterhånden udstyredes med en samling mindesmærker over mænd, som man mente havde gjort en særlig indsats for Sønderjylland. Disse mindesmærker er af ret blandet kvalitet, og man kan i

Mindesmærket for M. Mørk Hansen blev rejst i 1899 og er meget stort. Øverst på den halvrunde del ligger en opslået bog, på hvis blade der læses: »Vi tro, derfor taler vi.«. Omkring portrætmedaillon, der er udført af billedhuggeren Anne Marie Carl Nielsen, står: »Vår og høst skal håbets sang aldrig blandt os glemmes«. Neden under billedet læses indskriften: »Til minde om den sønderjyske sags ihærdige talsmand Mourits Mørk Hansen. Tak for trofast arbejde«.

Mindesmærket, der er tegnet af Mørk Hansens søn, arkitekten J. Mørk Hansen, vakte debat på grund af sin lighed med et pompøst gravnæle. Mange udtrykte frygt for, at Skamlingsbanken skulle blive til en slags kirkegård uden døde ved at fyldes med gravmonumenter af denne art.

Mourits Mørk Hansen (1815-95) var præst i Felsted syd for Aabenraa 1850-64. Han var fra 1859 medlem af stænderforsamlingen i Flensborg og ivrig forsvarende af Regenburgs sprogreskripter. Han blev arresteret af preusserne i 1864 og måtte forlade Sønderjylland. Fra 1866 var han sognepræst for Vonsild og Dalby sogne. Han var medlem af bestyrelsen for Skamlingsbanke-selskabet 1869-94 og stærkt optaget af den sønderjyske sag.

dag måske nok undre sig over en sten her og der, men de er tilsammen et fint udtryk for den opfattelse af det nationale spørgsmål og sprogekampen, som rådede omkring århundredskiftet.

En heftig strid udspillede sig i midten af 1890'erne om en planlagt omfattende udsmykning af Skamlingsbankens top, dvs. det nærmeste terræn omkring støtten. På initiativ af arkitekt Mørk Hansen havde Skamlingsbanke-selskabet besluttet at opføre en høj og bred granitmur, der skulle omkranse støtten. På hver side skulle den flankeres af en hvilende løve. Det var de to slesvigske løver, der således skulle vogte adgangen til det helligste. I granitmuren skulle anbringes medaljoner af »bekendte mænd«. På

På talerstolen fra 1903 mødes en særegen blanding af det nationale, det kristne og det oldnordiske. Den sten, som udgør talerstolens forside, er hugget af Niels Larsen Stevns efter udkast af Lorenz Frølich. Her ses de to slesvigske løver siddende på Thors hammer, Mjølner, hvorpå der er en fisk som symbol på kristendommen indhugget. På en sten ved siden af denne billedsten er et Grundtvig-citat indhugget: »Ordet det er Gudsdoms-underværket, det er folke-kendemærket.« Såvel billeder som ord skal udtrykke den åndelige kamp for modersmålet, som her er blevet ført. I en bue bag talerstolen var plantet tre træer, en gran, en birk og en bøg, billeder på de tre nordiske nationer, og på stenene ved siden af talerstolen er indhugget navnene på de mænd, der talte på Skamling i 1843 og 1844: P. Hiort Lorenzen, Laurids Skau, J. C. Drewsen, N. F. S. Grundtvig, Orla Lehmann, Carl Ploug, M. Goldschmidt. I et håndfast symbolsprog har man forsøgt at anskueliggøre modersmålet, historien, kristendommen, kærligheden til fædrelandet og skandinavismen - og centralt i det hele står de to slesvigske løver på talerstolen. →

Mindestøtten for Th. Regenburg (1815-95) blev rejst i 1897. Den bærer indskriften: »Danmarks trofaste søn, danskhedens kraftige støtte«, og oplyser, at Regenburg var departementschef i ministeriet for Slesvig og senere stiftamtmand i Århus amt. Regenburg forestod - med de såkaldte sprogreskripter - et håndfast fordanskningsforsøg i 49 mellemslesviske sogne 1851-64. Denne tvangspolitik på det sproglige område vakte modvilje og direkte fjendskab hos dem, som Regenburg ville vinde for den danske sag. Mindestøttens karakteristik må derfor tages med et gran salt.

Laurids Skaus mindestøtte blev rejst i 1893 på initiativ af den sønderjyske rigsdagsmand Gustav Johannsen. Han holdt også talen ved afsøringen den 18. maj 1893, 50 års dagen for det første møde, hvor Laurids Skaus havde talt. Ca. 7000 mennesker var mødt. Mindesmærket består af en obelisk med en bronce medaljon af Skau, udført af H.V. Bissen (se side 137). I obelisken er indhugget et vers, som Grundtvig skrev om Skaus talergaver og den nationale vækkelse, inspireret af sin deltagelse i Skamlingsbankefesten i 1844:

*Ordet lød som tordenbrag
ruller over skoven
ramte som et tordenbrag
kaster glans på voven
tændte bål i kæmpefavn
tændte Skamlingsbankens bavn
med de klare luer.*

generalforsamlingen i 1896 gav medlemmerne deres accept til planen, der skulle finansieres gennem en stor indsamling. Men planen forpurrede af redaktøren af Højskolebladet, Konrad Jørgensen i Kolding. Han mente, at en omkalfatring af denne art savnede al berettigelse: »Lad os beholde Skamlingsbankens top som den er. Lad støtten blive stående i sine simple omgivelser, et symbol på redeligheden og enfoldigheden i vore nationale følelser. Lad tyskerne rejse prangende monumenter, vi trænger ikke til dem«.

De Samvirkende Sønderjyske Foreninger, som skulle have foreslået indsamlingen af midler, fik nu kolde fødder og lod planen falde. Det bør eftertiden være taknemlig for.

I 1903 skete der et generationsskifte i bestyrelsen, og en ny række Skamlingsbankemøder fandt nu sted hvert år frem

til udbruddet af første Verdenskrig. I 1903 var det 60-året for den første fest, og i den anledning blev mødepladsen udstyret med en ejendommelig talerstol i granit. 6000 deltagere hørte pastor Johannes Clausen, Vonsild, holde festtalen, der tog sit udgangspunkt i den symbolik, den nye talerstol rummede.

Fra 1903 og frem til Første verdenskrig afholdtes en række stævner, så vidt muligt med sønderjysk deltagelse. Blandt andet var redaktør Jens Jessen og H. P. Hanssen jævnligt blandt de indbudte talere. Et af de berømteste møder var med Bjørnstjerne Bjørnson i 1906. Han formåede at samle 12.000 - ligeså mange tilhørere som ved mødet i 1844 - og for en gangs skyld indeholdt talen ikke en dvælen ved fordums store minder, hvad der ellers især var skik på Skamling. Bjørnson gav derimod et aktuelt nationalpolitisk foredrag, idet han gjorde sig

Mindesmærket for Peder Skau, Laurids Skaus bror, blev rejst i 1921. En broncebuste, udført af billedhuggeren Carl Martin Hansen, er anbragt på en granitsøjle, hvorpå der er indhugget: Ret og sandhed.

Peder Skau (1826-1917) var født i Sommersted og ejede fra 1856 gården Bukshave i Fjelstrup sogn nordøst for Haderslev. Han valgtes i 1858 ind i Haderslev Amtsråd og var fra 1867 medlem af Haderslev kredsdom. Fra 1868 var han tillige medlem af Provinslanddagen. Gennem en lang række tillidshverv og bestyrelsesposter i bl. a. de store nationale foreninger gjorde han en betydelig indsats for danskheden i Sønderjylland.

til talsmand for en samling af de mindre europæiske stater i et neutralitetsforbund, der skulle være med til at sikre verdensfreden.

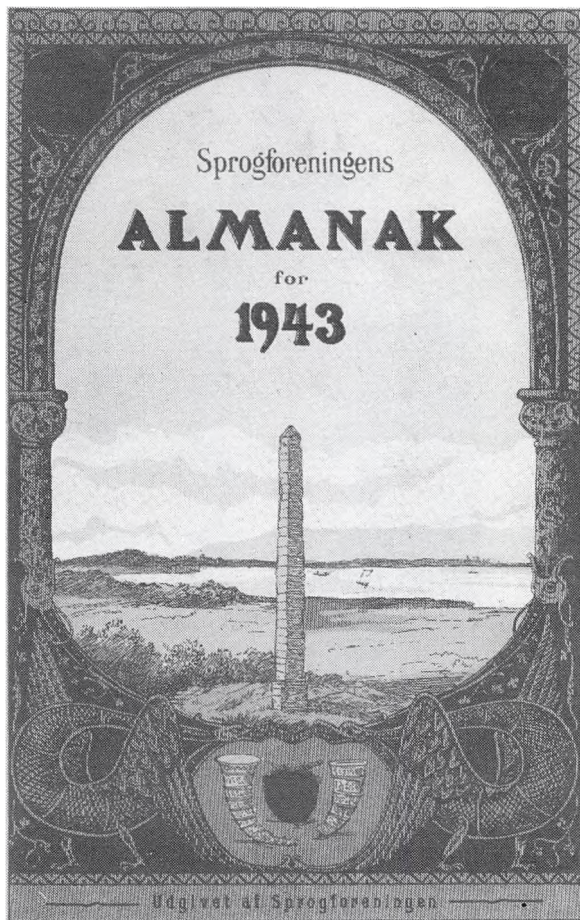
Fredssagen var ellers et emne, der blev anset for aldeles upassende at tage op på Skamlingsbanken. Det havde en hidsig debat vist, da emnet forsigtigt var blevet berørt i en tale i 1894.

Ved det sidste møde før verdenskrigens udbrud i 1914 var Peter Skau, Bukshave, hovedtaler. Han havde som 18-årig overværet det første møde, og nu 71 år senere talte han fortrøstningsfuldt om sit genforeningshåb: »Vi har den traktatlige ret og vi har den guddommelige ret. Og de, der har det, lever ikke forgæves. Vi må gå den vej, Vorherre kendes ved, og så har vi det bedste tilbage: Thi end lever den gamle af dage.«

Med disse kraftfulde ord - en forening af det kristne og det nationale - sluttede

en sønderjysk bonde Skamlingsbankemøderne før verdenskrigen. I disse møder havde der været en enestående kontinuitet, eftersom det var Peter Skaus bror, Laurids, som i 1843 var en af initiativtagerne til det første møde på Skamlingsbanken.

Efter verdenskrigens ophør blev der i juli 1919 afholdt et ungdomsstævne. I talerne spores modstridende opfattelser af, hvor den nye grænse skulle drages. For at undgå at blive inddraget i grænsekampen besluttede bestyrelsen at holde Skamlingsbanken helt uden for samtidens store folkemøder. Derfor blev der på dette minderige sted heller ikke afholdt Genforeningsfest. Selvom Skamlingsbankefesterne blev startet som (national)-politiske manifestationer, havde man fra 1860'erne søgt at undgå møder med politisk indhold. Herved blev de af ren tilbageskuende karakter.

Sprogforeningens Almanak, der udkom 1894-1993, var i årtier den mest udbredte folkelige læsning i Sønderjylland. Omslaget var prydet med danske, nationale symboler, bagsiden med Mor Danmark og vekslende udgaver af De sønderjyske Piger, forsiden med Skamlingsbankestøtten som hovedmotiv, omkranset af en ramme af oldsager - bl.a. guldhornene - og en fantasifuld vikingetidsornamentik. I 1960 og igen i 1981 ændredes forsidens udformning, men Skamlingsbankestøtten var fortsat hovedmotivet.

Skamlingsbankestøtten var - og er - et både stilfærdigt og stærkt symbol i kraft af monumentets historie og dets ar efter sprængningen i 1864.

Skamlingsbanken 1920-43

Af HENRIK FANGEL

Der var stille på Skamlingsbanken i Genforeningsåret 1920, og på samme måde var det 1920'erne igennem. Hvert år (bortset fra i 1928) var der møde på banken ved Skt. Hans tide, men på intet tidspunkt var der samlet over 1000 del-

tagere. Det som havde været det store fælles tema for møderne før 1914 - håbet om en genforening - var gået i opfyldelse.

Men ligesom det før 1914 var danske syd for grænsen, der havde talt på Skam-

ling, var det nu danske syd for den nye grænse, der blev indbudt som talere ved Skt. Hans møderne. Her mødtes gårdejer P. Lassen fra Strukstrup i Angel, rektor Andreas Hansen, pastor C. V. Noack, redaktør Ernst Christiansen, alle fra Flensborg, med gamle Flensborg-folk, som redaktør A. Svensson og gårdejer P. Grau. Der blev talt om vigtigheden af det danske kulturarbejde syd for grænsen, om »danskhedens yderste forposter«.

De Samvirkende Sønderjyske Foreninger havde før 1920 været med til at arrangere mange af møderne på Skamling og var i mange tilfælde også den organisation, der havde betalt for rejsningen af mindesmærkerne på Skamling. Denne sammenslutning blev nu til Grænseforeningen, der i 1931 sluttede sit årsmøde i Kolding med et møde på Skamling.

*

Den nazistiske magtovertagelse i Tyskland i 1933 og det øgede pres mod grænsen fra 1920 bevirkede, at der nord for grænsen blev sat nye kræfter ind til værn for danskheden. Det unge Grænseværn blev dannet i 1933 og blev hurtigt en meget stor organisation med mange medlemmer. Ved årlige stævner forskellige steder i Sønderjylland viste den sin styrke og folkelige opbakning. Det Unge Grænseværns stævne i 1934, et år efter stiftelsen, blev holdt på Skamling Skt. Hans dag med ca. 35.000 deltagere.

Som optakt til mødet tændtes der aftenen før - Skt. Hans aften - 40 »vagtball« umiddelbart nord for grænsen fra Emmerlev i vest til Kegnæs i øst. På selve dagen strømmede folk til Skamling fra nær og fjern - med tog, i båd, i bil, på cykel og til fods. Det var strålende solskin, og de tusindvis af deltagere fyldte skråningerne ned mod talerstolen og skrænter og slugt nedad banken mod Lillebælt. Formanden for Skamlingsban-

ke-selskabet, proprietær Juhl fra Lykkesgård, indledte med at udbringe et nifolddigt leve for kongen, og stående sang forsamlingen »Kong Christian«. Herefter sang det store kor på 500 sangere under lektor Ottosens ledelse nogle fædrelandssange, der hilstes med kraftigt bifald.

Formanden for Det unge Grænseværn, lærer P. Marcussen, Tønder, var i sine holdninger og ideer stærkt præget af en nordisk tankegang. Han indledte med at udtrykke håbet om, »at Norden i en splidagtigt og magtsyg verden stedse måtte stå som et lysende vartegn, som et forbillede for forståelse og samarbejde mellem nationerne«. Det var den nordiske ungdoms opgave at virke herfor, og derfor havde Det unge Grænseværn begyndt sin virksomhed i grænselandet, hvor nordisk ånd og kultur mødes med fremmed kultur.

Det var også derfor, at Det unge Grænseværn havde indbudt »betydende mænd« fra de nordiske lande til at tale på Skamling denne dag, men før de - og de danske sydslesvigeres repræsentant, redaktør J. Kronika - fik ordet, talte den nu 72-årige H. P. Hanssen. Han dvælede i sin tale ved den betydning Skamlingsbanken i tidens løb havde haft i kampen mellem dansk og tysk og sluttede med disse ord:

»For 58 år siden stod jeg som fjortenårig dreng her på Skamlingsbanken og lyttede dybt grebet til en af de gamle kæmper begejstrede fortælling om, hvad han havde oplevet her på banken den 4. juli 1844. Nu er den slægt, hvis vækkende kampråb dengang lød ud over riget, ja ud over Norden, borte, fulgt af den slægt, der greb den synkende fane efter smertensåret 1864, løftede den højt og førte kampen videre. Om føje tid vil også den slægt, jeg tilhører, blive kaldt bort fra kamppladsen! Men

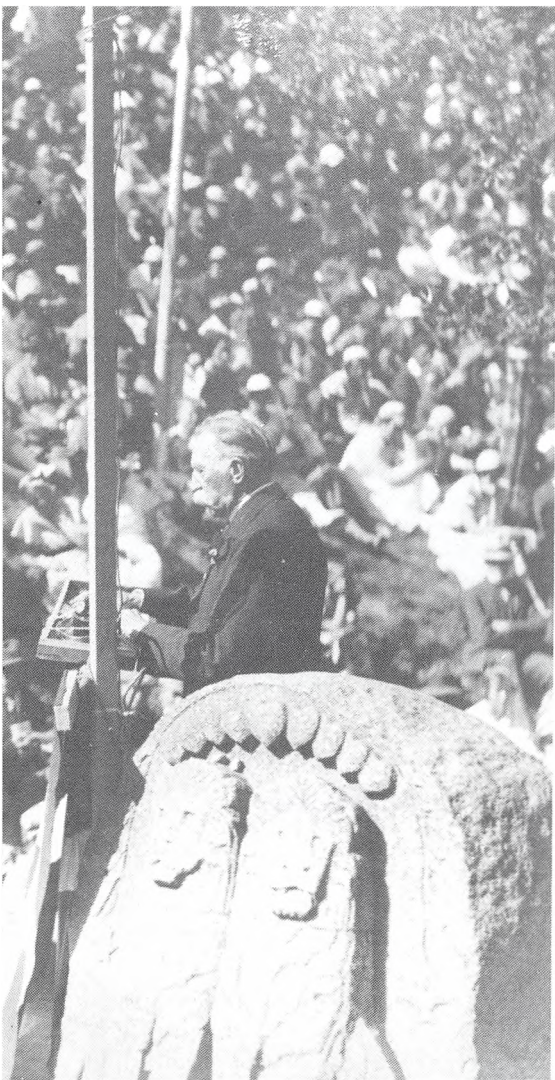

End taler Skamlingsbankens støtte
Om kampens aldrig endte tid,
Om hvad vi led og hvor vi blødte
Og om vort bedste værn i strid,
En grænsevagt som ikke segner,
Og giver fejgt sin post til pris.
En kæmpeslægt, som ætten regner
Fra Ebbesen på Nørreris.

Slægt kommer og slægt går, men fædre-

landet og med det grænsevagten består.
Unge sønderjyder er i tusindvis strøm-
met sammen her i dag, rede til at føre
grænsekampen videre.

I unge: Stil jer, når I rykker ud i fron-
ten, under P. Hiort Lorenzens banner.
På det står der skrevet: For folkestyre,
for retten til frit at tænke, tro og tale, for
Sønderjyllands danskhed, for folk og
fædreland! Lykkelig den ungdom, der

H. P. Hanssen på talerstolen ved Det Unge Grænseværns stævne på Skamling den 24. juni 1934. Fot. Historiske Samlinger, Aabenraa.

får en stor opgave. Held og lykke følger jer i kampen. Jeg hylder og hilser ungdommen med kæmpevisens ord: Sejrr i din hånd og sejr i din fod, og sejr i alle dine ledemod.«

Festen, der først sluttede om aftenen med flere taler, sang og til slut en báltale, blev den største fest, der indtil da var holdt på Skamlingsbanken.

I 1935 og i 1938 holdtes ingen sommermøder på Skamling, men møderne i 1936, 1937 og 1939 blev præget af truslerne fra syd. I de mange taler blev der gjort op med den ensretning og forfølgelse af anderledestænkende, der skete i Tyskland. Her overfor blev stillet det nordiske ideal - frie mennesker, der udfolder sig på det grundlag, som H. P. Hanssen nævnte i sin opfordring til de unge i 1934.

Der blev intet møde på Skamling i 1940 - Danmark var blevet besat få måneder før Skt. Hans, men i 1941 samledes 6000 mennesker til møde. Der var forbud mod friluftsmøder, og derfor måtte talerne tale i salen i restauranten, men med højtaleranlæg kunne man følge med udenfor. Også 1942 holdtes møde, mens mødet i 1943 blev holdt på 100-årsdagen for det første møde den 18. maj 1843. På grund af de vanskelige trafikforhold var der kun ca. 400 deltagere. Mødet fandt sted i salen i den nye restaurationsbygning, der var prydet af en frise med scener og personer fra de første fester på Skamlingsbanken. Frisen var skænket af Ny Carlsbergfonden og udført af billedhuggeren H. Starcke.

På mødet talte bl. a. Sprogforeningens formand, bibliotekar Jakob Petersen. Han var forfatter til det store jubilæumsskrift, som blev udgivet i dagens anledning, og kunne derfor give en grundig redegørelse for Skamlingsbankens historie. I sin tale hæftede han sig stærkt ved de tre toner, der i tidens løb havde lydt fra Skamling: sproget, folkeligheden og nationalbevidstheden. De havde ikke alle lydt lige stærkt hver gang, men sammen havde de udgjort en treklang, der klart udtrykte det, som Skamlingsbanken var et symbol på.

Mindesmærket for modstandsbevægelsens faldne

Af INGE ADRIANSEN

Under Den anden Verdenskrig var uden-dørsmøder forbudt, og på Skamlingsbanken kunne der kun afholdes inden-dørsmøder. Dette følte som en kraftig beskæring af selvfølgelig, folkelige rettigheder. Den 24. juni 1945 blev Skamlingsbanken rammen om et af de største friluftsmøder, der nogensinde har været afholdt i Danmark. Det var arrangeret af modstandsbevægelsen og samlede mellem 80.000 og 100.000 mennesker.

Ved denne lejlighed opstod tanken at rejse et mindesmærke for modstandsbevægelsens faldne i region III, dvs. Sydjylland og Sønderjylland. Gennem en stor landsindsamling skaffede modstands-

kredse penge til at købe et areal på 7 tdr, der grænsede op til Højskamling.

Her rejstes i 1948 et mindesmærke i form af et klokketårn. Gennem tiderne har kirkeklokker ikke blot skulle ringe til fredelige handlinger, men også kalde lokalbefolkningen til kamp. Derfor er valget af en klokkestabel som mindesmærke ikke overraskende, især ikke, da tømrede klokkehuse og klokkestabler har været udbredt i Sønderjylland. I tårnet er ophængt fem klokker, der tre gange om dagen spiller de første toner af Prins Jørgens March, og en stor malmkocke afslutter med bedeslag.

I læ under klokkestabelens tag er der

De mange tusinde mennesker, der deltog i mødet på Skamling den 24. juni 1945, fyldte - som det ses på modsatte side - skrånningerne i slugten neden for toppen, der var prydet med de nordiske flag. I mødet deltog hundredvis af modstandsfolk fra hele Syd- og Sønderjylland - nogle i uniform, som f. eks. de to unge mænd, der ses herover sammen med deres kærester. Det er sikkert »rigtige« cigaretter, de ryger på - en ægte nydelse efter mange års afsavn. På billedet til højre ses højtstående officerer og repræsentanter for modstandsbevægelsen, til venstre historikeren Vilhelm la Cour, der var vendt hjem som medlem af Den danske Brigade og var en af talerne ved mødet, i midten general Gørtz. Fot. Th. Christesen, i Historiske Samlinger, Aabenraa.

Klokkestablen i dalen nedenfor Højskamling blev rejst i 1948 og er tegnet af arkitekterne Poul Hauge og Ole Kornerup Bang. Den største af de fem klokker bærer en indskrift forfattet af Region III's militære leder, daværende kaptajn Aage Højland Christensen: »Landsmænd, lyt til klokkenes klang, stands en stund jer travle gang. Bed med klokkenes bedeslag. Husk dens stemme: Aldrig glemme!«

tre mindeplader med navne på de ialt 100 faldne frihedskæmpere fra regionen. På den fjerde side er der en bronzeplade med et digt af Poul Sørensen, som beskriver de fem jernvintre, der måtte gå før »april blev til vår«. Det er et stilfærdigt og smukt krigsmindesmærke, som indgår i en naturlig landskabelig sammenhæng med Højskamling, men samtidig har det været med til at ændre karakteren af Skamlingsbanken.

Stedet er ikke længere udelukkende et symbol på den civile kamp for Sønderjylland, men er efter 1945 også blevet nært sammenknyttet med den væbnede modstand. Skamlingsbanken afspejler herved helt forskellige faser af den dansk-tyske historie.

1940-45

En uvejrsapril.
En tordenaugust.
Skjult krig i civil.
Års skimmel og rust.

Ny kim under jord.
Sejgt forår på vej.
Fem jernvintre, hvor
april blev til vår.

Summen af alt
i ufredens år:
Danske mænd faldt,
Danmark består.

Poul Sørensen

Litteratur om Skamlingsbanken

Hovedværket er Jakob Petersen: Skamlingsbanken 1843-1943, der på grundlag af et omfattende kildemateriale omtaler alle fester, større møder og sammenkomster på Skamlingsbanken. Dette værk har en fyldig litteraturliste, der henviser til ældre litteratur.

Herudover skal nævnes:

P. Eliassen og Harald Schrøder: Skamlingsbanken, 1939.

Harald Schrøder: Skamlingsbanken som nationalt samlingssted gennem 100 Aar, i Aarbog for Vejle amt, 1943, s. 1-22.

Set og sket i Sønderjylland

Grænselandskronik

Af JENS BLOHM POULSEN

Jens Blohm Poulsen, der har skrevet om stort og småt i Sønderjylland i januar kvartal, er fuldmægtig ved Aabenraa kommune og bl.a. formand for AOF's daghøjskole i Aabenraa.

1. januar 1993. Nyt år begynder. EF åbner dørene til det indre marked. Markedet har været forberedt igennem adskillige år. Væk med toldgrænser osv. Fri bevægelighed over »grænserne«. Harmonisering. Danmark har formandsskabet i EF i første halvår af 1993.

Traditionen tro har dronning og statsminister holdt deres nytårstaler. Dronningen advarede mod overdreven nationalisme. Statsministeren så positivt på Danmarks muligheder i det europæiske fællesmarked og opfordrede til vækst og ekspansion. Ikke et ord om tamilrapport.

Nu er første kvartal af dette år i EFs slaraffenland bag os. Hvordan er det gået? De første umiddelbare indtryk, når man tænker tilbage? Fiskeroprør, bondeoprør, postkasser ved grænseovergangene og tyske motorvejsafgifter.

Det lyder til at blive en negativ og kritisk kronik. Men lad mig prøve at gribe det positivt og optimistisk an. Hvorfor ikke? Her i skrivende stund er det en dejlig forårsdag i april.

Millionunderskud

Statsministeren opfordrede i sin nytårstale til ekspansion og vækst, og der er mange eksempler på, at virksomheder - store og små - har taget opfordringen op. Danske virksomheder har med større eller mindre succes også ekspanderet

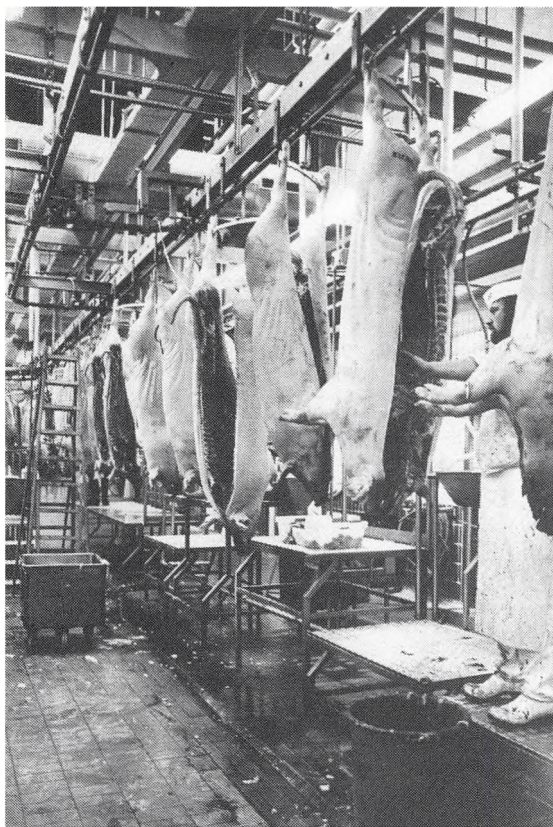
på det store tyske marked. Specielt har entreprenører, byggevirksomheder og detailhandelskæder skabt sig en solid platform i det tyske.

Desværre ser vi, at en af Sønderjyllands største virksomheder her i slutningen af januar kvartal har udsat investeringer på 40-50 mio kroner. Det drejer sig om Slagteriregion Syd. Ledelsen har besluttet at afvente resultatet af EF-afstemningen den 18. maj, og ønsker samtidig at skabe klarhed om resultatet af de netop afsluttede overenskomstforhandlinger og endelig klarhed om millionsvindel-sagen i datterselskabet Roland Fleischhandel.

Slagteriet skal have mistet 107 mio kr. på svindelsagen. Det forekommer ubegribeligt, at det overhovedet kan lade sig gøre. Andelshaverne har mistet penge. Arbejdspladser bliver måske nedlagt. Nye arbejdspladser bliver ikke oprettet. Der kan spindes en lang ende over andre mulige og langt alvorligere konsekvenser.

De besindige landmænd / andelshavere har været påfaldende tavse. Kun få kritiske røster har lydt omkring bestyrelsens og ledelsens dispositioner eller mangel på samme.

Slagteriarbejderne jubler derimod. Anledningen er dog en ganske anden. Den nye overenskomst giver mulighed for at slippe af med den forhadte firdages uge. Det sønderjyske slagteri indførte som det første i landet for knapt et år siden en firdages uge. Det skete stort set uden »omverdenens« viden, men da et sjællandsk slagteri i sensommeren 1992 gjorde det samme, blev hele landet op-

Fra slagteriet i Blans, hvor firdagesugen blev indført for knapt et år siden. Nu er firdagesudgen afløst af en ny fleksibel arbejdstid. Fot. Nord Schleswiger.

Folketingets trafikudvalg besøgte i slutningen af februar Sønderjylland for blandt andet at besigtige jernbanens forløb gennem en række byer på østkystbanen. Her ses trafikminister Helge Mortensen og tidligere trafikminister J. K. Hansen i samtale med lokalpolitikere, embedsmænd og beboere i Hjordkær, et af de steder, hvor lokalbefolkningen frygter, at planerne om elektrificering vil skære byen over i to halvdele. Fot. Ernst Winckelmann/JyskeVestkysten. ➔

mærksom på de urimelige arbejdsvilkår, slagteriarbejderne hermed blev budt. Ved de netop afsluttede overenskomstforhandlinger var det også et hovedkrav fra slagteriarbejderne at få afskaffet firdages ugen. Det lykkedes, men til gengæld er der indført en ny fleksibel arbejdstid.

Denne forenklede »fortælling« om firdages ugen på et sønderjysk slagteri er samtidig et eksempel på dels de mentalitetsforskelle der er i det danske folk, men også et eksempel på den magt, pressen er i besiddelse af. Den københavnske presse, radio og TV fastsætter »dagsordenen«. Hvad der sker på et sønderjysk slagteri er uinteressant, men jo tættere på København...!

Andre millionbeløb har præget forsiderne i januar kvartal. Bankerne offentliggjorde årsregnskaberne for 1992. Kun enkelte små regionale pengeinstitutter kunne fremvise overskud, medens megabankerne - og herunder vor egen Sydbank Sønderjylland - havde millionunderskud i megaklassen.

Hele finansverdenen har lidt et knæk i de senere år. Dels af »samfundsbestemte« årsager og dels - som jeg ser det - af selvforskyldte årsager. Millionunderskud - ja, for nogle milliardunderskud, sammenlægninger og fyringer. Omkostningsniveauet skal holdes nede. Resultatet er blevet, at virksomhedernes muligheder for ekspansion og vækst bliver begrænset, idet finansverdenen kun ud-

låner til det sikre. Alle bliver kreditvurderet. Kreditforeningerne går endda så vidt, at man også vurderer, hvilke geografiske områder - eksempelvis landsbyer og bydele - man vil give lånemuligheder.

Lad mig afslutte denne del om virksomhedsunderskud, fyringer mm. med det sønderjyske arbejdsmarkedsnævns prognose for 1993. Der forventes en stigning i antallet af ledige, således at der ved udgangen af april forventes 16.500 ledige og en ledighedsprocent på 12,4 %. Dette forventes dog at blive forbedret, idet ledigheden ved årsskiftet 1993/94 ventes at falde til 14.000 ledige og en ledighedsprocent på 10,5 %. Der vil altså fortsat være tale om en høj ledighed,

som vi må håbe vil blive forbedret meget snart i kommende år.

Landsbyernes vilkår

Jeg vil fortsætte hvor jeg sluttede forrige afsnit. Nemlig ved kreditforeningernes långivning. En meget stram kreditpolitik kan få alvorlige konsekvenser for bl. a. landbrug og fiskeri, men også for landdistrikterne og landsbyerne som helhed.

Kreditforeningerne vil ikke låne til køb af huse på landet. Der bliver færre og færre landmænd. Butikker lukker. Skoler lukker. Det er dyrt at opvarme huse på landet, og det er dyrt at køre til arbejdspladser i byerne. En trist udvikling.

Denne udvikling har man besluttet

sig for at ændre på i Sdr. Hygum ved Rødding. Men det har krævet en indsats af alle - såvel beboere som politikere i kommunalbestyrelsen. En opbakning til den eneste tilbageværende butik er med til at holde liv i lokalsamfundet. Når så byernes butikker alligevel lokker med billigere varer, er det nødvendigt at fungere som posthus, apotek og bank for at overleve.

Når disse funktioner findes i små bysamfund, kan det trække tilflyttere til, og fastboende bliver. Men det er en vanskelig kamp. Jeg håber, at det må lykkes for Sdr. Hygum og andre små bysamfund at overleve ved en fælles indsats. Der er så store menneskelige værdier forbundet med livet på landet, at vi ikke har råd til at lade udviklingen foregå på byernes vilkår.

Et andet eksempel på, at det er vanskeligt for de mindre bysamfund at kæmpe mod udviklingen, er elektrificeringen af togstrækningen fra Odense til Padborg. På strækningen fra Vamdrup til Padborg skal der tillige anlægges dobbeltspor.

DSBs udbygningsprojekt medfører støjproblemer langs jernbanenettet. Der skal anlægges omfartsveje, som på den ene side kan aflaste trafikken i landsbyer langs banestrækningen, men på den anden side bliver placeret, hvor andre havde planlagt en tilværelse uden trafik og trafikstøj. Mindre bysamfund risikerer at blive skåret over i to. U hensigtsmæssigt lange transportveje og vanskeligere vilkår for i forvejen plagede butikker i mindre bysamfund er andre risici. Hjordkær og Bolderslev er nogle af de små bysamfund, der risikerer at blive revet midt over, hvis der ikke kan findes trafikløsninger, der sikrer et helt landsbysamfund. Folketingets trafikudvalg har netop været i Sønderjylland og set på forholdene samt forhandlet med kommunerne.

Detailhandelens vilkår

Som tidligere nævnt er detailhandelen i de små bysamfund truet af storbutikkerne i byerne. I andre dele af landet er det specielt storcentre i storbyernes udkant, der udgør den største trussel for den øvrige detailhandel. Denne - min - påstand er blevet bekræftet af Institut for Grænseregionsforskning. Susanne Bygvrå fra Institutet, som må siges at være særdeles velkendt med detailhandel og grænsehandel, giver i en artikel i JydskVestkysten den 7. marts udtryk for, at befolkningen i landdistrikterne får problemer med dagligvareforsyningen. Dette gælder specielt ikke-mobile/mindre mobile borgere. Den sidste købmand eller brugs i de fleste småbyer vil være lukket om ti år.

Et storcenter er også på vej til Sønderjylland. Eller hva'? Gennem de sidste par år har forskellige »bagmænd« bag Bov Storcenter holdt liv i planerne for opførelse af et storcenter. Planerne har været en trussel for detailhandelen i Sønderjylland og i Bov kommune i særdeleshed. Usikkerheden har været dræbende for alle ideer og nytænkning indenfor detailhandelen i Bov kommune. Også i andre dele af Sønderjylland har butikkerne givet op på grund af svigtende handel og truslen om storcentre og lavprisvarehuse. Altså endnu et dødsstød til de små bysamfund.

Brundtlandby

Midt i alle disse negative udsigter for de små bysamfund er der dog også et lyspunkt. I Toftlund opføres projektet BrundtlandCenteret. Et projekt som man lokalt tror på vil medvirke til en positiv udvikling i lokalsamfundet.

BrundtlandCenteret bliver et hus, hvor arkitektur, energi og miljø skal gå op i en højere enhed. Ifølge dagspressen skal centret være et eksempel på, hvordan energi- og miljøproblemer kan løses i et

I det afmærkede område mellem motorvejen (til højre i billedet) og landevejen til Padborg (til venstre) skal det planlagte storcenter i Bov ligge. Mens foråret 1993 er på vej, ligger området stadig ubebygget hen. Fot. Ernst Winckelmann/JydskeVestkysten.

moderne byggeri. Byggeriet er støttet af EF, Sønderjyllands Amt og Nørre Rangstrup kommune.

BrundtlandCenteret er et supplement til øvrige aktiviteter i Toftlund som Brundtlandby. I byen skal der med tilskud fra EF og Energistyrelsen foretages energibesparende investeringer i privatboliger. Investeringer der giver beskæftigelse til lokale håndværkere.

Toftlund håber på international opmærksomhed i forbindelse med alle aktiviteter i energispareprojektet.

Grænsehandelen

Indledningsvis var jeg inde på, at 1. ja-

nuar også var dagen for åbning af dørene til EFs indre marked. Et slaraffenland ligger for vore fødder!?

Mange spørgsmål dukkede op i tiden frem til 1. januar. Skal vi overhovedet vise pas? Kan vi tage med over, hvad vi har lyst til? Er der overhovedet noget der hedder spedition længere? Og endnu flere spørgsmål. En del usikkerhed herskede. Købmand Fleggaard kastede en »moms-bombe«, og skatteministeren var længe i tvivl om lovlighed og konsekvenser. Flere brancher var i de første dage i januar i choktilstand. Varer kan besigtiges i Danmark og købes i Tyskland med lavere moms. En nedsættelse

af den danske moms ville være en trussel mod hele vort skattesystem, ja måske mod hele velfærdssamfundet.

Paskontrollen er ikke afskaffet. Ved indrejse i Danmark skal man på opfordring kunne fremvise gyldigt pas. Tolderne er blev erstattet med nogle hvide postkasser. Det er ikke helt korrekt. Et antal toldere foretager stadig stikprøvekontrol. Men den faste bemanning er væk, og indkøbte varer udover det tilladte skal angives på blanketter, der lægges i postkasserne, og senere modtages en opkrævning på afgift. Ordningen har med rette givet anledning til megen undren.

Her i skrivende stund i april måned er der delte meninger om grænsehandelen, efter at vi er kommet i det indre marked. Handelen med hårde hvidevarer er tilsyneladende steget betydeligt i Tyskland, mens den øvrige handel er faldet - ligeledes betydeligt. Trafiktællinger viser desuden, at stadigt færre tager over grænsen for at handle.

Grænseoverskridende samarbejde

Der foregår dog en anden trafik henover grænsen. Det tyske politi har således tilbageholdt et betydeligt antal efterlyste personer, og det danske politi kan melde om et stigende antal illegale grænseoverløbere.

Og Der Nordschleswiger skriver i januar om en helt speciel grænsetrafik. Krematoriet i Flensborg er under ombygning, og alle døde i Flensborgområdet brændes i Aabenraa. Senere på året skal krematoriet i Aabenraa udbygges, og trafikken vil vende.

Således kan der samarbejdes på tværs af landegrænsen. Et andet eksempel er bestræbelserne på at få placeret et mindretalsinstitut i grænselandet. Det kan så måske give anledning til ny »øst-vest problematik«. Aabenraa og Flensborg er gået sammen for at få etableret et min-

dretalsinstitut. Det samme er Læk og Tønder.

Planerne for et mindretalsinstitut er at etablere et center for uafhængig forskning og uddannelse. Institutet skal beskæftige sig med alle europæiske mindretal og kunne deltage i konfliktløsninger, hvis der bliver behov for det. Begge områder peger på, at de to mindretals situation i dag er et godt eksempel på harmonisk og frugtbart samarbejde. Tidligere undervisningsminister Bertel Haarder har gjort sig til talsmand for et sådant forskningscenter, men foreslår, at forskerne bliver, »hvor de er«, men af og til samles i grænselandet. Et center uden mure. Derudover foreslår han, at det er vigtigt også at forske i succeser med mindretalsordningerne i det dansk-tyske grænseland. Hvis man vil bidrage til løsning af mindretalsproblemer, er det vigtigt at forske i succeser.

Bertel Haarder gør nødvendigheden af forskningen tydelig ved at fastslå nutidens kendsgerninger: »Efter at risikoen for storkrig er reduceret, er til gengæld risikoen for mindretalskonflikter, etniske udrensninger og småkrige, med de frygteligste menneskelige omkostninger, blevet uhyggeligt nærværende.«

Et center for mindretalsforskning skal kunne øge indsigten i, hvorledes mindretalskonflikter løses eller forebygges.

Ny højskole

Det er for nuværende uklart om der etableres - i en eller anden form - et mindretalsinstitut. Det ligger imidlertid fast, at Højskolen Østersøen bliver etableret i Aabenraa. Første hold kursister møder i august. Højskolens forstander Knud-Erik Therkelsen udtaler til JydskeVestkysten, at skolens motto lyder »Tænk dansk - tal tysk«. Ideen bag højskolen er, at den skal have en vis nytte og effekt for dansk erhvervsliv, der har behov for bedre menneskelige kvalifikationer og bedre

tyskkvalifikationer, dvs. sprog, kultur og historie.

Højskolen har tilknyttet professor David Gress, der er anerkendt forsker med speciale i nyere tysk historie og samfundsforhold.

EF-bureaukrati

Men tilbage til det indre markedes herligheder. Åbningen af det indre marked skal ikke optage for meget plads her, men jeg vil gerne benytte lejligheden til at pege på forhold, der kan betyde, at danskerne igen siger nej ved den nye EF-afstemning den 18. maj.

Jeg tænker specielt på det åbenbart tiltagende bureaukrati. Vognmændene klager over, at momsafregningen er blevet mere besværlig. Samtidig raser de over ny tysk vejafgift. Formanden for Foreningen af Danske Eksportvognmænd, K. E. Christensen, siger til Jydsk Vestkysten, at tyskerne er ved at indføre protektionisme i EF, og at afgifterne genetablerer grænserne. Vognmændene håber nu, at EF-kommissionen vil gribe ind.

Og endelig har vi i februar og marts været vidne til et »bonde-oprør«, der startede i Sønderjylland - Græsrodderne - og har bredt sig til hele landet. Senere har fiskerne startet et tilsvarende oprør. Disse oprør har rod i en håbløs situation, som ikke alene er forårsaget af EF-bureaukrati. Oprørerne har formålet at gøre opmærksom på deres problemer og har indledt forhandlinger med ministeren om lettelse i rentebyrden, ændrede kvoteordninger og braklægningsordninger osv.

Kultur

På det kulturelle område er der som sædvanlig sket en del. En række udstillinger og koncerter i hele grænselandet. Jeg vil her dog kun komme ind på en enkelt udstilling, nemlig udstillingen »Kunsten

i Midten« i Aabenraa i januar måned. Udstillingen omfattede ca. 150 værker af Aabenraa Museums kunstsamling på ialt ca. 450 værker.

Formålet med udstillingen var at vise så meget som muligt af samlingen, som til daglig er ophængt på forskellige institutioner eller placeret på magasinet, med henblik på at samle opbakning til et kunstmuseum. Etablering af et kunstmuseum i Aabenraa har også til formål at få Franciska Clausens billeder tilbage til Aabenraa. Billederne blev for få år siden »frarøvet« byen og er nu placeret på Trapholt.

Udstillingen afslørede, at der i Aabenraa er en fremragende samling, og der er bestemt basis for eget kunstmuseum.

Bitter besparellesdebat

Hos det danske mindretal i Sydslesvig har januar kvartal været præget af en bitter debat om besparelser på Skoleforeningens budget. I foreningens 34-punkts spareprogram indgik forslag om lukning af Adelbykamp-børnehaven og småbørnsgruppen på Vester Alle i Flensborg. Disse to forslag var den væsentligste årsag til den bitre debat.

Lukningen af disse to institutioner har fra nogen side været at foretrække fremfor en generel kvalitetsforringelse i børnehaverne set i lyset af, at Skoleforeningen har været tvunget ud i besparelser allerede i 1993. Andre har peget på, at lukningen er et kulturelt problem. Børnene bliver ikke indført i dansk kultur.

Fællesrådet besluttede i første omgang - ultimo januar måned - at udsætte beslutningen om lukning af de to institutioner, men vedtog de øvrige besparelsesforslag for indeværende år. Trods et stort »lobby-arbejde« lykkedes det ikke for Adelbykamp- forældrene m. fl. at hindre Fællesrådet i - med et stort flertal - at træffe beslutning om lukning af de to institutioner på rådets marts-møde.

På en debataften, arrangeret af Flensborg Avis i begyndelsen af februar, med temaet »Besparelse, åbenhed og solidaritet« opfordrede Karl Otto Meyer ikke kun Skoleforeningen, men også de andre danske organisationer til at tage regler og tilskudsmuligheder alvorligt. Fot. Mikkell Mauter/Flensborg Avis.

En skuffet formand for Dansk Skoleforening, Gerd Pickardt, meddelte i marts måned, at han til sommer ikke længere ønsker at fortsætte som formand for foreningen. Foreningens beslutning om besparelser har givet anledning til grove krænkelse af Gerd Pickardt og hans familie.

Mest navne

Tamil-rapporten fældede statsminister Poul Schlüter i januar måned. På baggrund af rapporten valgte Schlüter at trække sig som statsminister. Poul Schlüter nåede at være statsminister i ti år. Fra at være en forholdsvis anonym politiker blev han statsminister. Kun ved at forstå samarbejdets kunst kunne han fastholde denne position i så mange år. Haderslev-drengen rev en anden sønderjyde med sig i faldet. Folketingets formand H. P. Clausen valgte også at

trække sig. H. P. Clausen var ukendt i offentligheden, da han i 1986 blev kulturminister. Han formåede at skabe respekt om sin person både som minister og senere som formand for Tinget.

Schlüters afgang endte senere med et regeringsskifte. En aftale mellem Socialdemokratiet, Det radikale Venstre, Centrumdemokraterne og Kristeligt Folkeparti gav Socialdemokratiets leder Poul Nyrup Rasmussen mulighed for at danne ny regering med sig selv som statsminister. Dermed sluttede en karriere som trafikminister for den konservative Kaj Ikast fra Gram.

Siden 1661 har Schack-familien boet på Schackenborg i Møgeltønder. Med udgangen af marts måned rejste lensgreve Hans Schack og lensgrevinde Karin Schack fra slottet for at bosætte sig i Alsace i Frankrig. Den 1. april overtages slottet af prins Joachim.

Menighedsrådet i Møgeltønder og Tønder kommune har på værdig måde taget afsked med lensgreveparret. Familien Schack har gennem tiderne været meget engageret i landsdelens liv. Generationsskiftet på Schackenborg er løst, men jeg synes det er ærgerligt, når jeg kan læse, at familien forlader slottet og er kede af og skuffet over, at kongefamilien ikke har deltaget i afskeden eller - som jeg kan forstå det - hele »overdragelsesforretningen«. Der har tilsyneladende været kølig luft mellem kongefamilien og lensgreveparret.

Toldkontrollør Chr. P. Hansen, Kollund, blev i februar valgt som formand for Danmarks Radios programråd. Chr. P. Hansen repræsenterer Arbejdernes Radio- og Fjernsynsforbund i programrådet.

Inger Tryde Haarløv, Aabenraa, fyldte 80 i februar måned. Inger Haarløv er enke efter tidligere amtmand i Tønder amt, Tyge Haarløv, og er kendt for sit store engagement for grænselandet og specielt bygningsbevaring.

De danske sydslesvigeres landdagsmand Karl Otto Meyer fyldte 65 år i marts. Ifølge Flensborg Avis blev K. O. Meyer i forbindelse med fødselsdagsfestlighederne karakteriseret som »alt andet end et stille nordisk gemyt. Respekteret, engageret og til tider også en smule frygtet for sin skarpe velformulerede replik«. K. O. Meyer modtog i februar måned Jens Jessen-medaljen for sin indsats for danskheden i Sydslesvig.

Anna Ølgaard, Aabenraa, døde i januar måned, 95 år gammel. Anna Ølgaard var bl.a. initiativtager til oprettelsen af den første private danske børnehave i Aabenraa og mangeårigt medlem af styrelsen for Sønderjyds Skoleforening.

Når jeg er inde på navne vil jeg ikke undgå at nævne journalist Frode Kristoffersen. Ikke fordi han har »rundet«. Frode var tidligere kendt som Danmarks

Radios korrespondent i Bonn. Nu er han kendt som »Forunderlige Frode« på baggrund af hans udsendelsesrække i DR-TV, hvor han tog det halve Danmark med rundt til de øvrige EF-lande. På hans forunderlige facon fik vi et indblik i hverdagslivet i de øvrige lande. Tak for det, Frode.

Der er andre, der har runde fødselsdage i dette år og heriblandt Tønder. Byen fejrer i år sit 750 års jubilæum. En lang række af aktiviteter indenfor sport, kultur m.v. skal være med til at markere dette jubilæum. Og via radioens giro 413 har Tønder kommune sendt en hilsen til alle byens borgere.

Haderslev Håndværkerforening har som den første håndværkerforening i landet fået en kvindelig formand. Bogholder Elly Pedersen blev i marts valgt som formand efter at have været foreningens sekretær gennem en årrække.

Afslutning

Denne kronik kunne og skulle have indeholdt mere om stort og småt i grænselandet i januar kvartal, men pladsen tillod det ikke. Jeg ville bl. a. gerne have været omkring amtets sundhedsudgifter, sygehuspersonalets arbejdsvilkår, de nye tiltag på Aabenraas nye sygehus og den slesvig-holstenske ministerpræsident Bjørn Engholms eventuelle rolle i den såkaldte Barschel-skandale.

Til allersidst vil jeg slutte denne kronik af med et par gode nyheder, som efter gammel »overtro« skulle være et godt varsel om en god og varm sommer. Meget tidligt - allerede den 17. marts - blev der på JydskeVestkystens Aabenraa-redaktion indleveret årets første anemoner. Senere - den 29. marts - landede årets første stork i Rudbøl. Normalt kommer storstenen ikke før i april måned og med disse positive meldinger ønsker jeg alle læsere en god sommer.

Det sker – på nordslesvigske museer

Skærbækegnens Museum i 1993

Skærbækegnens Museum har fire hovedafdelinger. I stueetagen vises en udstilling om dagliglivet i de sidste 100-150 år, som det formede sig i og omkring en sønderjysk landsby. Der er landbrugsredskaber og håndværktøj, et skomagerværksted og en købmandshandel samt køkken, bonde- og borgerstue samt et karlekammer.

På 1. sal kan ses en Rømø-samling i fire stuer med bl. a. ting fra hvalfangst og søfart, en typisk Rømostue, billeder og en Rømostue. Desuden er der en tekstilsamling.

I to rum er der en afdeling for den politiske historie fra o. 1800 til Genforeningen. Her kan bl. a. ses minder om den legendariske pastor Jacobsen (i Skærbæk 1884-1904) og hans mange foretagender, Første Verdenskrig og genstande og plakater fra folkeafstemningen og Genforeningen 1920.

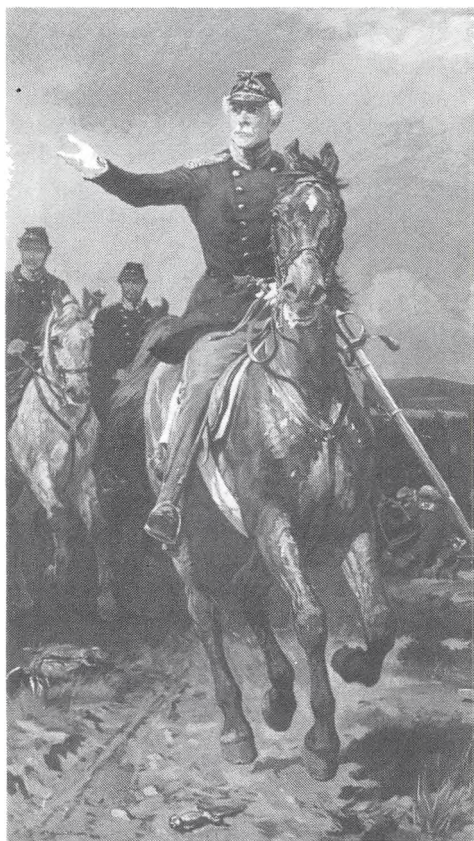
Og endelig er der en oldsagssamling, især med ting fra Hjemstedudgravningerne af en boplads og en gravplads fra jernalderen. Desuden en kopi af den eneste jernalderhjelme, der er fundet i Danmark (ved Drengholm i Skærbæk kommune), en model af landets største egekiste fra bronzealderen med indhold (fra Gasse Høje) og stenalderredskaber.

Overalt er der tilstræbt et samspil mellem genstande og billeder, modeller og en kort tekst på dansk, tysk og engelsk.

Til alle afdelinger har vi i det forløbne år modtaget værdifulde genstande, bl. a. det (vistnok) ældste oliemaleri fra Rømø, udført af en dansk kunstner (et landskab

af Wandahl, ca. 1880), en kopi i halv størrelse (ca. 1,5 x 1 m) af Otto Baches berømte rytterportræt af general G. C. von Krogh i slaget ved Isted (originalen hænger på Frederiksborg slot), et stueur, diverse kobbertøj og redskaber inden for flere erhverv, bl. a. håndværk, samt køkkensager.

H. E. Sørensen

Museet på Sønderborg Slot
Indtil 16. maj: Udstilling af Richsbilleder. Udstillingen er hentet fra Egnsmuseet, Færggården i Jægerspris.

16. maj - 13. juni: Kunstudstilling »Ultramarin«.

Tønder Museum

Indtil 31. maj: Schützenkorps Tøndern. 300 års jubilæumsudstilling.

13. maj - 15. aug.: Udstilling i Drøhses Hus »Tønder som havne- og handelsby«.

10. juni kl. 17: Udflugt til Dybbølcentret.
Arr.: Tønder Museums Vennekreds.

12. juni - 8. aug.: Slotte og borge på Tønderegnet.

Højer Mølle og Marskmuseum.

Indtil 31. maj: Udstilling om Kuwait.

Sønderjyllands Kunstmuseum

Indtil 31. maj: Pumpehuset. Willy Ørskov. Bronze og tegninger 1984-1989.

Indtil 31. maj: Udstilling af den tyske billedkunstner Joseph Beuys.

6. juni - 29. aug.: Præsentation af byggeprojektet.

Aabenraa Museum

Indtil 25. april: Kunstudstilling med »BESTIA«.

Indtil 6. juni: Olietryk. Særudstilling om en folkelig billedform.

Haderslev Museum

Indtil 31. maj: Wiig Hansen. Maleri og skulptur udstillet i anledning af Svend Wiig Hansens 70 års fødselsdag.

Arr.: Sønderjyllands Kunstmuseum.

12. juni - 15. aug.: Sydjysk kunsthåndværk. Censureret udstilling af keramik, tekstil og smykker af medlemmer af Sydjyllandsgruppen i Danske Kunsthåndværkeres Landssammenslutning.

Arr.: Haderslev Kunstforening.

Midtsønderjyllands Museum

Indtil 20. juni: Keramikudstilling af Inger Mehlum.

Indtil 9. juni: Fotoudstilling »I hvalens kølvand«.

23. maj kl. 03.15: Fugletur med Niels Thomsen fra Tønder. Vi mødes på Slotskroens parkeringsplads.

Skærbækens Museum

Indtil 4. juli: Ivan fra Odessa. Krigsfanger i Sønderjylland under Første Verdenskrig.

Åbningstider: Mandag - fredag kl. 10-17. Første weekend i hver måned kl. 14 - 17 (lø. og sø.)

Arbejderboliger

Inge Adriansen og John Kronborg Christensen: Arbejderboligerne ved Cathrinesminde. Udg. af Cathrinesmindes Venner, 1993. 40 s., ill. Pris: 30 kr. + forsendelse. Eksp.: Solbakken 10, 6300 Gråsten.

I forbindelse med indretningen af Cathrinesminde Teglværk ved Flensborg Fjord som museum er også de tidligere arbejderboliger blevet rekonstrueret. Denne del af museet blev som første etape åbnet den 14. maj 1992. Hæftet rummer beretningen om arbejdet og overvejelserne, der gik forud.

Den lille rækkehusbebyggelse, som oprindeligt omfattede fire boliger, blev bygget for ca. 100 år siden i forbindelse med en modernisering af hele teglværket.

Ved museumsprojektets start i 1986 var halvdelen af huset forlængst væltet - efter en storm, og netop som man skulle i gang med restaureringen, blev resten jævnet med jorden i forbindelse med en tilfældig brandslukningsøvelse! Tomten og enkelte rester af murværk var dog tilbage, og oplysningerne herfra har kunnet suppleres med iagttagelser fra ældre fotografier. Den bygning, som arkitekt John Kronborg Christensen har rekonstrueret - og en gruppe unge via et beskæftigelsesprojekt opført - hviler således trods alt på en ret grundig dokumentation. Man har dog ved genopførelsen tilladt sig at tage byggetekniske forbedringer til indtægt.

Ikke mindre spændende er historien om etableringen af tre interiører, der repræsenterer teglværksarbejdernes boligsituation i henholdsvis 1895, 1930 og 1965 - samt teglmesterkontoret. Denne del er varetaget af Inge Adriansen, Museet på Sønderborg Slot, der er en af hovedkræfterne bag Tegl- og industrimuseet på Cathrinesminde.

Inge Adriansen anskuelliggør levende de lokale beboeres inddragelse i arbejdet - i bedste økomuseums ånd. Kontakten til lokalbefolkningen indebar, at museet fik stillet en mængde genstande til rådighed og masser af relevante oplysninger. Man valgte dog tid-

ligt ikke at forsøge at genskabe en bestemt teglværksarbejders hjem. I stedet blev der satset på at skabe anonyme, tidstypiske interiører. Indirekte afspejles herigennem både skiftende livsmønstre og den relative velsstandstigning gennem tiden. De lokale medvirkende var også »dommere«, da de færdige køkkener, stuer og soveværelser skulle præsenteres for offentligheden. Det hele blev godkendt, og enhver kan jo ved selvsyn forvise sig om resultatet.

Hæftet indgår i en skriferække om teglværksdriften på egnen. Det er klart og overskueligt, og så kan man i tilgift glæde sig over en række instruktive illustrationer - både planer og fotografier.

Hanne Christensen

På tur ad Hærvejen

Mads Lidegaard: Hærvejen fra Limfjorden til Dannevirke - en turfører. Nyt Nordisk Forlag 1992. 160 s., ill. Pris: 98 kr.

Mads Lidegaard har føjet endnu en bog til rækken af hærvejsbøger i sit forfatterskab. Hvor de tidligere bøger har gengivet grundige feltstudier, er der her tale om en mere kortfattet turfører. Som læser er man ikke i tvivl om, at forfatteren kender sit område, som han beskriver med stor entusiasme.

Bogen er opbygget i to selvstændige dele, hvilket virker som en god idé, der bestemt fremmer anvendeligheden. Med sine 160 sider i A5-format er bogen let at medbringe på tur langs Hærvejen.

Første del af bogen er en generel introduktion. De enkelte afsnit giver en indsigt i Hærvejens historie og i dele af vejforskningsproblemer. Afsnittene er korte og virker meget overkommelige, men flere steder kniber det dog med at fastholde strukturen i afsnittene. Også på det indholdsmæssige område er der visse problemer, som når forfatteren (s. 34) skriver, at de tyske tropper 9. april 1940 rykkede frem ad det gamle vejstrøg, og at det var her, kampene stod nogle timer. Som læser savner man i første del nogle flere eksempler fra Hærvejen. Nogle af de

nævnte problemstillinger er slet ikke eksemplificeret, mens eksemplerne andre steder er hentet fra andre dele af Danmark.

Andel del af bogen er den egentlige turfører, hvor strækningen fra Limfjorden til Dannevirke er opdelt i tolv etaper. Til hver etape hører et udmærket kort (1:100.000) og en beskrivelse af udvalgte lokaliteter. Begrebet »turfører« må ikke tages for bogstaveligt. For det første repræsenterer de linieføringer, der er indtegnet på kortene, mulige gamle vejforløb og ikke ruter, der i alle tilfælde er brugbare i dag. Man må ud fra kortet selv finde sin egen rute. For det andet er mange af lokaliteterne mere at betragte som vejhistorisk dokumentation end som interessante for turisten på hærvejstur. Det gælder f. eks. omtalen af de mange depotfund.

Alt i alt er der dog tale om en læseværdig bog, som kan virke som appetitvækker og informationskilde i forbindelse med en påtænkt hærvejstur.

Susanne Bygvrå

Ture i Sydslesvig

Ad sydslesvigske veje. Tur 2-7. Af Franz Wingender. Syv hæfter på hver 12-20 sider. Udg. af Dansk Generalsekretariat, Norderstrasse 76, D-2390 Flensburg.

Til hjælp for den efterhånden store skare af oplevelsessøgende turister kommer der løbende en strøm af udgivelser: Turforslag, kulturguides, kommenterede kort og mere gængse rejsebeskrivelser.

Et af de nyeste skud på stammen er en serie små hæfter, udgivet af det danske generalsekretariat i Flensburg. Af de seks hæfter er de tre om Angel, et om Hærvejen, et om slagmarken omkring Isted, mens det sidste for størstedelen er helliget Rendsborg og omegn. Hæfterne er de første i en længere række, der efterhånden vil dække hele Sydslesvig.

Det er et prisværdigt initiativ, det danske generalsekretariat her har taget, men resultatet står efter min mening ikke mål med det kæmpearbejde, det uden tvivl har været at lave dem. De indeholder ganske vist et væld af gode ideer og oplysninger om kulturhistoriske seværdigheder, men skæmmes af en uensartet og lidet overskuelig tekst, af sju-skede kort og af en uskøn og tilfældig opsæt-

ning. Endvidere virker de mange kørselsbeskrivelser af typen »kør ca. 400 m mod syd og drej til højre ad den tværgående vej« trættende og mange steder overflødige. Jeg tror tiden efterhånden er ved at løbe fra denne form for meget »styrede« guider med de mange indgående rutebeskrivelser. Gode, korte enkeltbeskrivelser af de udvalgte seværdigheder kombineret med et godt kortmateriale er efter min mening langt at foretrække.

Steen W. Andersen.

Gamle huse på Rømø

Aksel Skov: Gamle huse på Rømø. Borgen, 1992. 109 s., ill. Pris 250 kr.

I 1959 fik den nu 90-årige arkitekt Aksel Skov skøde på et hus i Kirkeby på Rømø. Arbejdet med restaureringen af huset gav Aksel Skov interesse for øens byggeskik som helhed, og i 1983 publicerede han en større artikel i Sønderjyske årbøger om emnet.

Skovs nye bog om gamle huse på Rømø er en videreførelse i udvidet form af denne årbogsartikel. Der inddrages flere huse i fremstillingen, men forfatteren bemærker selv, at der ikke er tale om en udtømmende behandling af de 158 huse, som K. Gottlob registrerede i: Rømø. Bygningskulturelle værdier af bebyggelse og bygninger (1971).

Efter en indledende generel beskrivelse af de gamle Rømø-huse, gennemgår forfatteren fire huse i tekst og billeder, huse med hver deres karakter og historie. Tegninger hertil i form af grundplaner, facader, snit og inventar fylder den sidste halvdel af bogen. Det er nok mest for fagfolk.

Bogens styrke er indføringen i byggeskikken på øen, suppleret af de mange, ofte store og fint gengivne farveillustrationer, som det store format giver rigelig plads. Blot er det et problem, at billeder og tekst i beskrivelsen af de enkelte huse ikke altid følges ad.

Den smukt indbundne bog vil for mange blive indgangen til Rømøs spændende bygningskultur, og det tyske resumé giver også øens mange turister sydfra en chance.

Niels H. Kragh-Nielsen

Næste nummer af månedsskriftet udsendes med postvæsenet den 9. juni.

Skamlingsbankestøtten

Bagsiden
om
forsiden

Tanken om et mindesmærke på Skamlingsbanken blev fremsat allerede i 1845 af møller Staal fra Tårning, men først i december 1859 ses ideen på ny at være bragt på bane. Den nationalliberale politiker Orla Lehmann var formand for den komité, der havde bestemt monumentet for general Bülow i Fredericia (afsløret den 6. juli 1859), og som havde sat billedhuggeren H. V. Bissen igang med at udforme Istedløven. Et overskud fra indsamlingen til disse monumenter mente Lehmann skulle bruges til »en mindestøtte for den danske sags borgerlige forkæmpere i Slesvig«. Skamlingsbanken - »den mindernes høj, hvor sagen har fejret sine største triumfer« - ville være den rette plads hertil.

H. V. Bissen havde lavet et udkast til »en anseelig granit-obelisk«, men Lehmann var ikke tilfreds med udformningen, og lod arkitekt F. Meldahl se på det. Meldahl kasserede Bissens tegning, og det blev i stedet et udkast af ham, som Lehmann sendte til Skamlingsbanke-selskabet. Selskabet kvitterede »med ublandet glæde« med en tilladelse til rejsningen af den foreslåede støtte.

I oktober 1863 blev monumentet rejst. På støtten, der var 16 meter høj, var indhugget »Minde om den danske sags forkæmpere i Slesvig« samt 18 navne, som var foreslået af komiteen, og som Skamlingsbanke-selskabet havde godkendt.

Årstiden var ikke til indvielsesfest, og snart fulgte krigen i 1864. Den 17. februar 1864 blev egnen omkring Skamling besat af preussiske soldater, der den 21. marts - efter flere forgæves forsøg - fik støtten sprængt. Øjenvidner fortæller, at støtten løftedes flere fod i vejret, drejede sig rundt en gang og derefter faldt. Jorden rystede og vinduerne klirrede i flere miles omkreds på grund af den kraftige sprængladning, der måtte bruges.

De civile myndigheder i Haderslev konfiskerede den privatejede støtte og satte stenene på auktion den 16. april. Skamlingsbanke-selskabets sekretær og kasserer, gård-ejer S. P. Raben, aftalte med to dansksindede mænd, at de skiftevis skulle byde på stenene, der derefter skulle overdrages til selskabet mod fuldstændig erstatning af købssummen. Og sådan blev det. For ca. 40 rdl. erhvervede de to mænd de 25 stenblokke, der derefter blev slæbt bort, ind på en nabomark.

I 1865 henvendte selskabet sig til Orla Lehmann om en genrejsning. Lehmann meddelte, at den komite, der havde foretaget en indsamling i anledning af slesvigerens modtagelse i København i sommeren 1865 havde haft et overskud, som man ønskede at give til støttens genrejsning. I maj 1866 stod støtten igen på sit gamle fundament - med brudte hjørner og kanter som et vidnesbyrd om »tyskernes fejge voldsfærd«.

Bestyrelsen ønskede støtten indviet, men Orla Lehmann frarådede det. Det ville blive en sørgefest, der let kunne tolkes som udtryk for, at det nordslesvigske spørgsmål nu ansås for endeligt løst; men det ville dog være alt for tidligt »at opgive håbet om, at vi kunne opleve den dag, da det kan blive en glædesfest. Mit råd er derfor at tie og bie«.

Skamlingsbanke-selskabet fulgte rådet. Først i 1884 holdtes den næste større sammenkomst på Skamlingsbanken, da mindesmærket for N. F. S. Grundtvig blev afsløret.

hf

Litt. Jakob Petersen: Skamlingsbanken 1843-1943, s. 119-133; heri findes også s. 134-147 biografier over de 18 personer, hvis navne er indhugget på støtten.